

२०२४

निःसर्गवाणी

वर्ष दहावे

सृष्टीमार्ग संस्था

आकुर्डी, पुणे - ४११०३५

With Best Wishes From

**Dr. Sushama Duraphe &
Shri. Amod Duraphe
M.P. Bhopal
to
Shrutimarg Sanstha, Pune**

संपादिका :
शोभा पांडे

उप संपादक
वसंत देशपांडे,
उल्हास पुराणकर,
सुबोध बल्लाळ

व्यवस्थापक
अरूण पुराणिक

कार्यकारी मंडळ

अरूण पुराणिक,
अध्यक्ष

तुषार पुरनकर,
उपाध्यक्ष

योगेश महाशब्दे,
कार्यकारी अध्यक्ष

शुभांगी महाशब्दे,
सचिव

पियुष कुलकर्णी,
कोषाध्यक्ष

सुहास कुलकर्णी,
उपकोषाध्यक्ष

सुबोध बल्लाळ,
सभासद

मिलिंद कुलकर्णी,
सभासद

आशा नकुरे,
सभासद

किर्ती कुलकर्णी,
सभासद

संगीता बुलबुले,
सभासद

मुद्रक

श्री. सचिन जातेगांवकर
एस्.व्ही. प्रिंटर्स
पुणे - ४११ ०३०.

अनुक्रमणिका

सृष्टीमार्ग संस्था - Vision and Mission

सृष्टीमार्ग संस्था - कमिटी मेंबर्स

सृष्टीमार्ग संस्था - ट्रस्टीज्

संपादकीय

सौ. शोभा पांडे

१

राबवलेले उपक्रम - २०२३-२४

३

देवराई

रघुनाथ ढोले

११

अति तेथे माती

अरूण पुराणिक

१४

व्यक्ति विशेष - प्रसाद दिगंबर पेटारे

१६

जल हेच जीवन

सौ. शोभा पांडे

१७

पर्यावरण अर्थात निसर्गाचे संवर्धन

चं. ना. भिडे

१९

पाणिनीचा कंठशोष

सुबोध बल्लाळ

२२

काव्यकुसुमांजली

२४

लतादीदी, माझी मायबोली,

वृक्षसरण वृक्षवल्ली, खरा सृष्टीमार्ग, बहावा,
वारा, रुसलेली वसुंधरा, मला मोड्ड व्हायचंय,
कहर, पंचमढी की घाटियाँ, पानी

पंचांग कसे पहावे

पं. बळवंत पुराणिक

३१

रामराज्य समृद्धि

वसंत देशपांडे

३४

एकनाथ महाराजांनी अनुभवलेला निसर्ग

उल्हास पुराणकर

३७

मराठ्यांचे आरमार

विनायक अभ्यंकर

३९

शास्त्रीय संगीत मे राग और

श्वेता जोशी

४१

ताडोबा जंगल सफारी

संध्या वणीकर

४२

समुपदेशन

श्रुती पेटारे

४४

निसर्ग भ्रमण

सौ. शोभा पांडे

४५

जन्म/मरण - सूर्योदय/सूर्यास्त

डॉ. अरूण लोवळेकर

४६

शो पीस

किर्ती कुलकर्णी

४८

स्मॉल टॉकस् ते रोस्टिंग चा प्रवास

सिमंतीनी पुराणकर

५०

व्यक्ति विशेष - आमोद दुराफे

५१

या पत्रिकेत दिलेल्या लेखांशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही. सदर पत्रिका फक्त सभासदांच्या खाजगी वितरणासाठी प्रकाशित.
www.srushtimarg.org या संस्थेच्या वेबसाईटवर या अंकाचे ई-बुक वाचनाकरिता उपलब्ध आहे.

सृष्टीमार्ग संस्था

ध्येय दृष्टि

तापमानवाढ आणि प्रदुषणाच्या संकटावर मात करण्यासाठी स्वाभाविक निसर्गप्रकृती केन्द्रीत प्रगतीशील जीवनशैली असणारी, स्थानिक निसर्ग संस्कृती आणि जैवविविधतेने समृद्ध असणारी सृष्टि बनविणे.

ध्येय अभियान

“पर्यावरण केन्द्रित प्रगती व संस्कृती” ही संकल्पना राबवणे. यासाठी सृष्टीनियम आधारित जीवन जगणे – स्वच्छ ऊर्जा वापरणे, अस्वच्छ ऊर्जेच्या वापरावर नियंत्रण घालणे, स्थानिक निसर्ग, संस्कृती आणि जैवविविधतेचे संवर्धन करणे.

नितीमूल्ये

कृतज्ञता, सेवा, समर्पण, सहकार्य, सृजनशीलता आणि शिस्त.

vision

&

mission

SRUSHTIMARG SANSTHA COMMITTEE MEMBERS 2024-29

Arun Puranik
President

Tushar Purankar
Dy. President

Shubhangi Mahashabde
Secretary

Piyush Kulkarni
Treasurer

Yogesh Mahashabde
Executive President

Suhas Kulkarni
Dy. Treasurer

Subodh Ballal
Member

Milind Kulkarni
Member

Asha Nakhure
Member

Kirti Kulkarni
Member

Sangeeta Bulbule
Member

SRUSHTIMARG SANSTHA
TRUSTEE

Arun Puranik

Keshav Mahashabde

Balwant Puranik

Ulhas Purankar

Vasant Deshpande

Prasad Petare

Amod Duraphe

Sharayu Puranik

Mangesh Mahashabde

Mrinal Sengupta

Nikunj Huddar

संपादकीय

संपादक
सौ. शोभा पांडे

मोबा. ७७६९८८९६३८

आपल्या सृष्टी मार्ग संस्थेतर्फे प्रकाशित होणाऱ्या निसर्गवाणी पत्रिकेचा हा दशकपूर्वी सोहळा संपन्न होत आहे. त्यामुळे या अंकाचे प्रकाशन होताना खूप आनंद होत आहे. या दहा वर्षांत आपण आपल्या संस्थेच्या उद्दिष्टानुसार यशस्वी वाटचाल केलेली आहे. आज आपली निसर्गवाणी पत्रिका महाराष्ट्र व महाराष्ट्राबाहेर सर्वदूर लोकप्रिय झालेली आहे. संस्थेच्या समाजाभिमुख कार्यशैलीमुळे अनेक कार्यकर्ते व सन्माननीय मान्यवर एकत्र येत आहेत. आपल्या संस्थेचा कार्यभार या दहावर्षांत अनेक पटीने विस्तारला आहे.

निसर्गाकडे चलावे म्हणजेच निसर्गानुकूल जीवनपध्दतीचा अंगीकार करावा त्यासाठी आपली प्राचीन थोर संस्कृती आणि परंपरा, आपली बहुमुल्य ग्रंथसंपदा यांचा अभ्यास करून त्यातील श्रेष्ठ जीवनमुल्ये भावी पिढीच्या मनात रुजवावी या करिता प्रयत्नशील होणे अत्यंत आवश्यक आहे. आज समाजात वर्तमानात असणाऱ्या व भविष्यात येऊ बघणाऱ्या समस्या समाजापुढे मांडणे व त्याबाबत जनजागृती करणे हे उद्दिष्ट बाळगून निसर्गवाणी पत्रिकेची वाटचाल सुरु आहे.

आज संपूर्ण मानवजातीसमोर उभे राहिलेले भयानक संकट म्हणजे जलसंकट आहे. या संकटाची तीव्रता समाजाला अजूनही प्रकर्षाने जाणवत नाही हा अत्यंत चिंतेचा विषय आहे. म्हणूनच या वर्षीच्या निसर्गवाणीत जागतिक जलसंकट व त्याबाबत जनजागृती हा विषय प्रामुख्याने मांडण्यात आलेला आहे.

पाण्याचे मूळ स्रोत दुषित होऊ नये व जल हेच जीवन आहे हे प्रत्येकाच्या मनात रुजविण्यासाठी संपूर्ण जगात प्रयत्न केले जातात. त्यासाठीच २२ मार्च हा दिवस 'जलदिन' म्हणून साजरा केला जातो. १९९२ साली रिओ दि जानेरो येथे संयुक्त राष्ट्रांची सभा झाली त्यात २२ मार्च हा दिवस 'जलदिन' म्हणून साजरा करावा असा ठराव करण्यात आला.

आपल्या पृथ्वीचा ७३% भूभाग पाण्याने व्यापलेला आहे हे संशोधनाअंती सिद्ध झालेले आहे तरी पाण्यासाठी दशदिशा भटकंती करावी लागते. ९९% भूजल साठ्यांमधून लोकांना पिण्यासाठी पाणी मिळते. आज पर्यावरण प्रदुषणामुळे हा जलसाठा प्रदुषित होत आहे. अनेक प्रकारचे साथीचे आजार यामुळेच पसरतात.

दिवसेंदिवस तापमानात होत जाणारी वाढ ही असामान्य स्वरूपाची झालेली आहे. संपूर्ण जगातील लोकसंख्ये पैकी १७% लोकसंख्या भारतात आहे व केवळ ४% शुध्दजल स्रोत भारतात आहे.

नीती आयोगाच्या अहवालात शुध्द व स्वच्छ पाण्याअभावी असंख्य लोकांचा मृत्यु झाला आहे असे नमूद केलेले आहे. जलद होत जाणारे शहरीकरण व औद्योगिकरण तसेच अनिश्चित कृषी पध्दती, हवामान बदल यामुळे परिस्थिती बदलते याचा परिणाम जलस्रोतावर होतो. अकार्यक्षम जलव्यवस्थापन, अपुरी पायाभूत व्यवस्था व प्रदुषण यामुळे पाणी टंचाई निर्माण होते. ग्रामीण भाग जास्त प्रभावित होतो. आरोग्यावर परिणाम होतो. जलजन्य आजार पसरतात.

यावर संशोधकांनी अनेक उपाययोजना सुचविल्या आहेत. पावसाचे पाणी साठविणे, सिंचन व्यवस्था अधिक कार्यक्षम करणे, पाण्याच्या पुर्नवापराची योजना तयार करणे, पाण्याचा गैरवापर टाळणे, जलस्रोताचे संरक्षण करणे आणि यासाठी

जनजागृती करणे अत्यंत आवश्यक आहे हे कार्य करणाऱ्या अनेक सेवाभावी संस्था आज कार्यरत आहेत.

आपली सृष्टीमार्ग संस्था या कार्यात अग्रेसर आहे. यासाठी वृक्षारोपण व वृक्षसंवर्धन हा प्रभावी उपाय आहे. संस्थेचे पदाधिकारी व उत्साही कार्यकर्ते अनेक ठिकाणी वृक्षारोपण करतात. वृक्ष संगोपन करतात. नद्या, विहिरी व इतर जलसाठे स्वच्छ करण्याचे महत्वपूर्ण कार्य करण्यासाठी जनजागृती केली जाते. त्यासाठी कार्यशाळा घेऊन सज्ज आणि अनुभवी वक्त्यांची भाषणे आयोजित करणे, संस्कार शिबिरे घेणे त्यातून नविन पिढीतील बाल मनावर चांगले विचार रुजविणे, निसर्ग रम्य ठिकाणी सहलींचे आयोजन करून दुर्मिळ वनसंपदेची माहिती सर्वसामान्य लोकांपर्यंत पोहोचविणे यासारखे कार्यक्रम आयोजित केले जातात. आदिवासी व तळगाळातील लोकांपर्यंत संपर्क करून त्यांच्या मुलभूत समस्या जाणून घेऊन त्यावर उपाययोजनांची माहिती त्यांना करून दिली जाते.

ई वेस्ट संकलन करणे हा मोठा उपक्रम संस्थेद्वारे राबविला जातो. सीपीयू, मॉनिटर, की बोर्ड, मोबाईल, म्युझिक सिस्टिम, स्पीकर, चार्जर, मिक्सर, कार्ड कनेक्शन अशा प्रकारचे ई वेस्ट मटेरिअल जमा केले जाते. त्याची योग्य विल्हेवाट लावून प्रदुषण कमी करण्याचा प्रयत्न केला जातो. यात संस्थेचा सक्रिय सहभाग असतो.

निसर्गवाणी पत्रिकेसाठी अनेक निसर्गप्रेमी व साहित्यप्रेमी समाजसुधारक आपले बहुमुल्य योगदान देत आहेत. पत्रिकेच्या समाजाभिमुख कार्यामुळे व जनजागृती करण्याच्या उद्दिष्टामुळे पत्रिका उत्तरोत्तर अधिकाधिक लोकप्रिय होत आहे.

संस्थेचा अत्यंत पारदर्शक व निस्वार्थ बुद्धिने चालणारा व्यवहार लक्षात घेऊन अनेक विद्वान व समाज सुधारक या पत्रिकेत लेखन करून आमच्या सोबत वाटचाल करीत आहेत. त्यामुळे पत्रिकेचे साहित्यिक मूल्य खूप उंचावर पोहोचलेले आहे. त्याबद्दल आम्ही सर्व साहित्यिकांचे, हितचिंतकांचे व सहकाऱ्यांचे अत्यंत आभारी आहोत. निसर्गवाणी पत्रिकेचे कार्यकारी पदाधिकारी व सर्व सभासदांचे या यशात मोलाचे स्थान आहे ही पत्रिका आकारात येत असताना अनेक सदस्यांचे सहकार्य लाभलेले आहे त्या सर्वांबद्दल आम्ही कृतज्ञ आहोत.

संस्थेच्या उत्तरोत्तर उत्कर्षासाठी मनःपूर्वक शुभकामना.

धन्यवाद,

सौ. शोभा पांडे

इतरांना माफ करण तसं सौव्यच असत कठीण असत ते स्वतःला माफ करण.

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

Namrata Deshpande

B.A. (Economics) and Ayurveda Acharya

राबविलेले उपक्रम - वर्ष २०२३-२४

संस्कार वर्ग

सृष्टीमार्गाचा संस्कार वर्ग दिनांक २० एप्रिल २०२३ ते ३१ एप्रिल २०२३ या दरम्यान घेण्यात आला. एल.एम.डी. चौक बावधन येथील ज्येष्ठ नागरिक संघाचा हॉल, महानगर पालिका विरंगुळा केंद्र येथे हा कार्यक्रम घेण्यात आला. यांत महानगर पालिकेतील शाळेच्या चौथी व पाचवीतील विद्यार्थी व विद्यार्थिनींनी भाग घेतला. सृष्टीमार्ग संस्थेने ठरवून दिलेल्या सिलॅबस अनुसार विद्यार्थ्यांना डॉ. शरयु पुराणकर, श्री. उल्हासराव पुराणकर यांनी शिकविले. यांत धार्मिक श्लोक व स्तोत्रांवर्यतिरिक्त दिशा, ऋतु, महिने, नक्षत्र, पर्यावरणबदल, वायु प्रदूषण, जल व ध्वनी प्रदूषणाबद्दल शिकविले. याशिवाय प्रत्येक दिवशी एकदोन नवे जाणकार सभासद येऊन विद्यार्थ्यांचे वेगवेगळ्या क्षेत्रातील ज्ञान व मनोरंजनाचे कार्यक्रम घेत होते. या विशेष कार्यक्रमांत संध्याताई भालेराव, डॉ. लवलेकर, श्री. सुबोध बल्लाळ, सौ. शोभाताई पांडे, सौ. घोटेकर, श्रीमती बुलबले, श्री. उदय दाणी, सौ. किर्ती कुलकर्णी, श्री. विनायक अभ्यंकर यांनी मुलांना ज्ञान आणि मनोरंजनाचे कार्यक्रम देऊन कार्यक्रमाला आकर्षक बनविले. शेवटच्या दिवशी प्रमुख पाहुणे म्हणून श्री. गिरीष कुलकर्णी यांना आमंत्रित केले होते.

त्याच बरोबर मुलांना रोज खाऊ तर मिळायचाच पण शेवटच्या दिवशी भेटवस्तू आणि प्रमाणपत्र देण्यात आले.

Dry Mango Seeds Collection

उन्हाळ्यात आंबे येतात. ते सर्वांच्या आवडीचे असल्याने घराघरांत खाल्ले जातात. आंबा हा भारतीय वृक्ष आहे. त्याची थंडगार छाया व उत्तम गुणधर्मांमुळे त्याची लागवण करणे, मनुष्य, पशुपक्षी व एकंदर पर्यावरणासाठी आवश्यक आहे. आंब्याच्या कोईची साठवणूक करण्याची सवय जाऊन त्याच्या वृक्षारोपणासाठी उपयोग करण्याची आवड निर्माण व्हावी यासाठी "ड्राय मॅंगो सीडस् कलेक्शन" हे अभियान घेण्यात आले. या कोईला स्वच्छ तीनदा पाण्याने धुणे, तीला एक आठ दिवस कडक उन्हात वाळविणे व त्याला प्लॅस्टिक पेपर न वापरता कागदी किंवा सुती पिशवीत साठवून ठेवणे हे अभियानात भाग घेणाऱ्यांकडून अपेक्षित होते.

अन्तरराष्ट्रीय योग दिवस

दि. २४ जून २०२३ बुधवार रोजी

अन्तरराष्ट्रीय योग दिवस हा २१ जूनला असतो. मात्र त्या दिवशी सुट्टी नसल्याने हा दिवस संस्थेने २४ जून शनिवार रोजी दुपारी ४ ते ६ या वेळेत साजरा केला. अनुभवी योग शिक्षिका सौ. शोभाताई पांडे यांच्या मार्गदर्शनाखाली हा कार्यक्रम

झाला. त्यांनी अनेक योगासने, आपल्या शिष्येच्या सहाय्याने करून दाखविली. त्याचे वर्णन करून सांगितले. प्रत्येक योग हा कोणत्या शारिरीक व्याधीवर प्रभावी असून तो बरा करतो ते सांगितले. शेवटी दर्शकांच्या प्रश्नांना त्यांनी उत्तरे दिली. सर्व प्रेक्षक योग प्रेमी होते. त्यांना पुन्हा एकदा योगाचे महत्त्व पटवून दिले. एकंदरीत हा कार्यक्रम उपयोगी व रुचकर झाला यात शंका नाही. हा कार्यक्रम ऑनलाईन होता म्हणून पुण्यातील व पुण्याबाहेरील सदस्यांनी पण तो पाहिला.

वृक्षारोपण

वनविभागाने वृक्षारोपणासाठी दिलेल्या शिरगाव टेकडीवर दिनांक १० आणि ११ जून शनिवार व रविवार या दिवशी वृक्षारोपण दिन साजरा करण्यात आला. संस्थेचे सदस्य, त्यांच्या कुटुंबातील सदस्य, किशोर वयातील मुले-मुली मोठ्या उत्साहाने वृक्षारोपणासाठी आली होती. त्या दिवसात एकशे पंचवीस वृक्ष नर्सरीतून विकत आणले व लावले. यात कडुलिंब, आपटा, करंज, पिंपळ, वड, अर्जुन ही झाडे लावली. याशिवाय आंबा, बेल, जांभुळ, कदंब हे वृक्ष पण लावले.

काही वृक्ष सदस्यांनी आपल्या घरून आणली होती. वृक्षारोपणाला निकुंज हुद्दार, पियुश कुलकर्णी, आदित्य गांधी, योगेश महाशब्दे, शुभांगी महाशब्दे, केशवराव महाशब्दे, मेघा चौरे, आशा पाटिल, मि. चौरे, अरुण पुराणिक, स्मृती पुराणिक, केतन घुमरे याशिवाय मोठ्या संख्येने इतर लोकही उपस्थित होते. तसेच वनविभागाचे दोन अधिकारीपण आपल्या विनंतीवरून आवर्जून उपस्थित होते. एकूण तीस जण उपस्थित होते. वृक्षारोपण झाल्यावर सर्वांना अल्पोपहार व चहा देण्यात आला.

या पूर्वीच चार दिवसापूर्वी ऐशी खड्डे खणून ठेवले होते. त्यात शेण खत टाकून वृक्ष लावण्यात आले. यात मोठा वाटा वनविभागाचा आहे. त्यांनी जेसीबी मशीन लावून पाच आडव्या चरा टेकडीवर खणून दिल्या ज्यामुळे टेकडीचे पाणी तेथेच मुरेल. वृक्षाची काळजी येत्या वर्षभर घेणार या प्रतिज्ञेसह कार्यक्रम समाप्त झाला.

रक्तदान शिबीर

दिनांक ३० जुलै २०२३ रविवारी सकाळी ९ ते २ ला सफायर सोसायटी येथे रक्तदान शिबीर आयोजित केले होते. कार्यक्रमाची सुरुवात संस्थेचे अध्यक्ष अरुण पुराणिक व सफायर सोसायटीचे अध्यक्ष श्री. दिलीप काका ठाकूर व सचिव श्री. वरद भालेराव, श्री. संजय कुंभार यांचे हस्ते दिप प्रज्वलन करून कार्यक्रमास सुरुवात झाली.

कार्यक्रमामध्ये ३५ रक्त पिशवी गोळा करून वाय.सी.एम. हॉस्पिटल पिंपरी येथील रक्त पुरवठा संस्थेला देण्यात आल्या. सदर शिबीरामध्ये महिलांचा उत्स्फूर्त प्रतिसाद होता. शिबीराचे वैशिष्ट्य म्हणजे श्री. भास्कर बडगुजर या परिवारातर्फे आई व पुत्र या दोघांनी रक्तदान केले.

रक्तदानामध्ये सफायर सोसायटीचे पदाधिकारी, सभासद यांचा सहयोग लाभला. यात उल्लेखनीय योगदान सृष्टीमार्ग संस्थेचे सदस्य अॅडव्होकेट मिलिंद कुलकर्णी व रेवा कुलकर्णी यांचे होते. त्यांनी हा कार्यक्रम पुढाकार घेऊन घडवून आणला. यात मुख्य सहयोग व मार्गदर्शन श्री. योगेश महाशब्दे, उपाध्यक्ष सृष्टीमार्ग संस्था यांचे होते. संस्थेला वाय.सी.एम. हॉस्पिटल तर्फे प्रमाणपत्र व ट्रॉफी देण्यात आली.

निसर्ग गुरुपौर्णिमा उत्सव

दि. ३० जुलै २०२३ रविवार दुपारी ३ ते ६ वाजता गोदावरी हॉल, देहू येथे आयोजित करण्यात आला.

सर्वप्रथम प्रमुख पाहुणे, कलाकार व सदस्यांचे स्वागत करण्यात आले. सामुहिक वंदना "जलाशये पतितम् तोयम्....." या श्लोकाने कार्यक्रम सुरु झाला. गीत मुख्य स्वरात शरयु पुराणकर यांनी म्हटले. त्यानंतर संस्थेचे आधार स्तंभ असलेले माननीय विश्वस्त श्री. अनंत दामले व कार्यकारी अध्यक्ष श्री. दत्तात्रय जोशी यांच्या आकस्मात मृत्यु झाल्याने त्यांना दोन

मिनिट मौन ठेवून श्रध्दांजली देण्यात आली नंतर प्रमुख पाहुणे श्री. आर.एस. कुमार (माजी महापौर, पि.चिं. महानगरपालिका) यांच्या हस्ते गुरुपूजन झाले व श्री.एम.एल.वागनू (लष्कर अधिकारी) यांचे संस्थेच्या अध्यक्षांनी स्वागत केले. त्यानंतर सौ. मृण्मयी लेले यांनी शास्त्रीय संगीतावर आधारित सुंदर नृत्य सादर केले. हे आजच्या कार्यक्रमाचे प्रमुख आकर्षण होते. त्यानंतर आमंत्रित मुख्य वक्ते श्री. सुबोध बल्लाळ यांनी संत-साहित्यात निसर्गाचे महत्व अधोरेखित करून प्रेक्षकांची प्रशंसा मिळवली. मग अध्यक्षांनी संस्थेचे वृक्षारोपण वृक्ष संगोपनात स्नेहपूर्ण वागणूकचे महत्व सांगितले. (अध्यक्ष श्री. अरुण पुराणिक). मध्यांतर झाल्यावर संध्या भालेराव, सौ. किर्ती कुलकर्णी, सौ. शरयू

पुराणकर, सौ. प्रतिमा कुलकर्णी, सौ. नंदिनी चौक, डॉ. लवलेकर, श्री. उल्हास पुराणकर, आदित्य गांधी यांनी गायन, कविता वाचन इ. मनोरंजनात्मक कार्यक्रम सादर केले. श्री. योगेश महाशब्दे यांनी आभार प्रदर्शन केले व पूजा नरवडे हिने कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले. अल्पोपहारानंतर कार्यक्रम समाप्त झाला.

वार्षिक सर्वसाधारण सभा

सृष्टीमार्ग संस्था पुणे ची वार्षिक सर्वसाधारण सभा दि. १० सप्टेंबर रोजी नक्षत्र अपार्टमेंट, विवेकनगर, आकुर्डी येथे दुपारी ४ वाजता घेण्यात आली. ही सभा ऑनलाईनवर पण उपलब्ध होती. या सभेस २० सभासद उपस्थित होते. या सभेत अध्यक्षानी संस्थेचे विचार आत्मसात करण्यासाठी सृष्टीमार्ग संस्थेची पाच ही पुस्तके वाचायचा आग्रह केला. आपआपसात प्रत्येकान संवाद करणे व तरुण कार्यकर्त्यांनी पुढाकार घेऊन कार्य करण्याचा तसेच नवे तरुण सदस्य बनविण्याचा सल्ला दिला. या सभेत मागच्या वर्षीचा २०२२-२३ चा अहवाल सादर केला. तो मंजूर झाला तसेच वर्ष २०२३-२४ चे उपक्रम व त्यासाठी लागणारा खर्च सादर केला. सृष्टीमार्ग संस्थेला फेब्रुवारी २०२४ मध्ये दहा वर्ष पूर्ण होत आहेत. यावेळी असा प्रस्ताव पास झाला की आठ-दहा वर्षापासून संस्थेचे आजीव सदस्य असणाऱ्यांनी पुन्हा एकदा कमीत कमी एक हजार रुपये तरी देणगी द्यावी. श्री. आमोद दुराफे यांनी संस्थेच्या उद्दिष्टांना अनुसरून सोलार एनर्जीचा वापर वाढवावा व यासाठी 'गोदावरी' हॉलवर सोलार बसवावे असा प्रस्ताव मांडला. तरुणांसाठी तरुणांना आवडणारे कार्यक्रम जसे ट्रेकिंग, मैदानी खेळ, सायकल रॅली इत्यादी करण्याचा प्रस्ताव मांडला.

सध्याच्या अतिथी अध्यक्ष श्रीमती संध्या भालेराव यांच्या कार्यकाळ समाप्तीवर त्यांचे शतशः आभार प्रदर्शित करण्यात आले. नंतर सर्वानुमते श्री. वसंतराव देशपांडे यांना पुन्हा एकदा अतिथी अध्यक्ष म्हणून नियुक्त केले गेले व धन्यवाद प्रस्तावानंतर सचिव शुभांगी महाशब्दे यांनी सभा समाप्त झाल्याची घोषणा केली.

विद्यार्थ्यांना फराळ वाटप - एक स्थानिक कार्य

संस्थेद्वारे गरीब विद्यार्थ्यांना दिवाळीच्या निमित्त फराळ वाटपाचा कार्यक्रम दि. ८ नोव्हेंबरला "स्वामी विवेकानंद ई-लर्निंग स्कूल, एल.एम.डी. चौक, बावधन चौक, पुणे" येथे दुपारी १२ ते १ या सुमारास झाला. या कार्यक्रमात आठ वर्षे वयोगटातील मुले सम्मालित होती. प्रथम बावधन शाखेचे अध्यक्ष श्री. अरुण पुराणिक यांनी संस्थेची माहिती, पर्यावरण

म्हणजे काय? प्रदूषण म्हणजे काय? हे विद्यार्थ्यांना सांगितले. श्री. वसंतराव देशपांडे यांनी मातृ, पितृ ऋण ह्या संबंधी मुलांना माहिती दिली व समाजात मातापित्यांचा सन्मान वाढविण्यासाठी चारित्र्यवान होण्याचा आग्रह केला. संध्या भालेराव यांनी हास्य कलेतून मुलांना आपलंस केलं. नंतर मुलांना संस्थेची "सण पर्यावरण साजिरे" हे पुस्तक व

फराळाचे पाकीट देण्यात आले. शिक्षिकांना संस्थेची निसर्गवाणी पत्रिका देण्यात आली. सर्व सोहळा आनंदात पार पडला. संस्थेकडून सौ. किर्ती व किरण कुलकर्णी, श्री. सुधीर पुरकर हे हजर होते.

निसर्ग भ्रमण सहल

यावर्षी सृष्टीमार्ग संस्थेची सहल दि. २४ डिसेंबर २०२३ रोजी रविवारी वनविहार व निसर्गदर्शनासाठी रोहिडेश्वराच्या पायथ्याशी भोर येथे गेली होती. एक छोट्या टेकडीला गोल वळसा घेऊन वाहणारी निरा नदी व तिच्या प्रवाहामुळे तयार झालेला 'नेकलेस' म्हणजे निसर्गाचा चमत्कारच आहे. तेथून निघून आम्ही भोर या गावी पोहोचलो. या गावाला शिवकालीन वारसा लाभला आहे. त्यातील एक म्हणजे त्यांच्या पंतसचिवांचा 'राजवाडा'. हा आजही सुस्थितीत आहे. शिवाजी महाराजांच्या पदरी असलेले पराक्रमी सरदार कान्होजी जेधे यांचे वंशज श्री. अशोक जेधे यांनी येथे हिरवागार

मळा फुलविला आहे. या एक एकर जमिनीत त्यांनी आंबा, चिक्कू, फणस, नारळ, सिताफळ, रामफळ एवढेच नव्हे तर सफरचंदांची झाडे पण लावली आहेत. तसेच जाई, जुई, शेवंती, जास्वंद इ. फुलझाडे ही लावली आहेत. औषधी वनस्पती लावल्या आहेत. प्रदुषण मुक्त अशा या वातावरणात सर्वांची मने आनंदाने फुलून गेली. तेथे फराळ करून आम्ही रायश्वराच्या पायथ्याशी गेलो. याच गडावर शिवाजी महाराजांनी आपल्या सवंगड्यांसह स्वराज्य स्थापनेची शपथ घेतली होती. तेथे पायथ्याशी असलेल्या पुरातन नागेश्वर महादेवाचे गोमुखातून येणाऱ्या पवित्र तिर्थाचे दर्शन केले. पुढे जाऊन निरा नदीवर बांधलेले देवधर धरण बघितले. मोकळी हवा, शांत परिसर, हिरवेगार रान, अनेक प्रकारचे लहान मोठे डौलदार वृक्ष, पाठीशी उंच डोंगरकडे असा निगर्सभ्रमणाचा आनंद घेतला. नंतर परत जेधे यांच्या शेतमळ्यावर परत आलो. तेथे दुपारचे भाजी भाकरीचे व गोडाचे स्वादिष्ट जेवण निसर्गाच्या सान्निध्यात घेतले.

श्री. अरुण पुराणिक, अध्यक्ष यांनी संस्थेची उद्दिष्टे व ध्येय, अभियान याविषयी दोन शब्द बोलले. त्या आधी सौ.डॉ. शरयु पुराणकर यांनी संस्थेच्या वर्षभराचा उपक्रमाबद्दल माहिती सांगितली.

नंतर चहा पानानंतर आम्ही आपल्या सर्व बसमध्ये बसलो व परतीच्या प्रवासाला निघालो. सहल उत्तम झाल्याचे समाधान सर्व ३२ प्रवाशांनी व्यक्त केले.

ई-वेस्ट संकलन कार्यक्रम

ई-वेस्ट संकलनाचा कार्यक्रम दरवर्षी २६ जानेवारी ला घेण्यात येतो. ई-यंत्रण संस्था आणि नगरपालिका व इतर सामाजिक संस्थांच्या सहकार्याने हा कार्यक्रम घेण्यात येतो. ई-वेस्ट हे सध्या आधुनिक जगात मोठा गंभीर प्रश्न होत आहे व पर्यावरण व आरोग्याला अत्यंत घातक आहे.

यावर्षी सृष्टीमार्ग संस्थेने नक्षत्र अपार्टमेंटच्या वाहनतळाच्या जागेत हा कार्यक्रम केला. ई-वेस्ट म्हणजे काय? त्याचे दुष्परिणाम व ई-वेस्ट पासून पुर्नवापरासाठी तयार केलेल्या वस्तू याविषयी आसपासच्या इमारतीत मौखीक व बॅनरद्वारे जनजागृती करण्यात आली.

हा कार्यक्रम सकाळी ९ ते दुपारी २ वाजेपर्यंत घेण्यात आला. त्यात ८ लोकांनी लॅपटॉप, मोबाईल, स्पीकर, चार्जर, कार्ड कनेक्टर असे बरेच ई-वेस्ट आणून दिले. काही दिवसांनी या देणगीदारांना प्रमाणपत्र पण देण्यात आले. सर्व कार्यक्रम यशस्वीरितीने पार पडला याचे समाधान वेस्ट कलेक्शन करणाऱ्या संस्थेने सुद्धा व्यक्त केले.

नवीन कार्यकारी मंडळाची निवडणूक

सृष्टीमार्ग संस्थेच्या कार्यरत असलेल्या कमेटीला दिनांक १५ फेब्रुवारी २०२४ ला पाच वर्षांचा अवधी पूर्ण होत होता. म्हणून त्यापूर्वी नवी कमेटीची निवडणूक होणे हे आवश्यक आहे हे जाणून संस्थेने ही निवडणूक दिनांक ११ फेब्रुवारी रविवार दुपारी चार वाजता घेतली. यासाठी पंधरा दिवस आधी एका नोटीशीद्वारे ११ फेब्रुवारील स्पेशल जनरल बॉडी मिटींग घेण्याचा नोटीशीद्वारे सर्व सदस्यांना कळविण्यात आले. सर्व उपस्थितांच्या सहमतीने खालील नवीन कमेटी सदस्य दि. १५ फेब्रुवारी २०२४ ते १४ फेब्रुवारी २०२९ पर्यंत नेमण्यात आले त्यांची नावे खालीलप्रमाणे आहेत.

१) अरुण पुराणिक	अध्यक्ष
२) तुषार पुराणकर	उपाध्यक्ष
३) शुभांगी महाशब्दे	सचिव
४) पियुष कुलकर्णी	कोषाध्यक्ष
५) योगेश महाशब्दे	कार्याध्यक्ष
६) सुहास कुलकर्णी	उप खजिनदार
७) सुबोध बल्लाळ	सदस्य
८) मिलिंद कुलकर्णी	सदस्य
९) आशा नकुरे	सदस्य
१०) किर्ती कुलकर्णी	सदस्य
११) संगीता बुलबुले	सदस्य

या सोबतच नवे विश्वस्तपण नेमण्यात आले. एक विश्वस्तांचा मृत्यु झाला तर दोन विश्वस्तांनी राजीनामा दिला. अशाप्रकारे तीन नविन विश्वस्त नेमले ते खालीलप्रमाणे-

१) श्री मृणाल सेनगुप्ता २) श्री मंगेश महाशब्दे ३) श्री निकुंज हुघार

अशा प्रकारे या विशेष साधारण सभेत नव्या पदाधिकाऱ्यांचे स्वागत करण्यात आले आणि जुन्या पदाधिकाऱ्यांना भावपूर्ण निरोप देण्यात आला. दुसरा काही विषय नसल्याने अध्यक्ष श्री उल्हास पुराणकर यांनी सभा समाप्त झाल्याची घोषणा

केली.

कार्यशाळा

कार्यशाळा दि. १८ फेब्रुवारी रविवारी रोजी कोथरुडच्या गुरु गणेश हौसिंग सोसायटीच्या सभागृहात घेण्यात आली. कार्यशाळेत ३० सदस्यांनी भाग घेतला. प्रथम स्वागत प्रार्थना झाली. नंतर सृष्टीमार्ग संस्थेचा परिचय सौ. शोभा पांडे यांनी करून दिला. याआधी काही दिवस अगोदरच नवीन कार्यकारिणी स्थापन झाली होती. त्यांच्या माहितीसाठी संस्थेची शासनमान्य अधिकृत विधान व नियमावली श्री उल्हास पुराणकर आणि श्री. श्रीपाद पांडे यांनी समजावून सांगितली. नंतर अरुण पुराणिक यांनी संस्थेची कार्य व कार्यकारी मंडळाची जबाबदारी या विषयावर प्रकाश टाकला. श्री. वसंतराव

देशपांडे यांनी दुर्दैवत झालेल्या (कॉन्फरन्स ऑफ पार्टिज) सीओपी-२८ मधील चर्चित विषयावर प्रकाश टाकला. श्री. सुबोध बल्लाळ यांनी अतिथी वक्ता श्री. भिसे साहेब यांचा लेख वाचून दाखविला. या सर्व भाषणातून नव्या जुन्या सदस्यांचे योग्य प्रबोधन झाले. हेच कार्यकर्ते पुढे जाऊन समाजात पर्यावरण संवर्धन व संरक्षणाबद्दल जनजागृती करतील. शेवटी सौ. किर्ती कुलकर्णी, श्रीमती संध्या भालेराव व शरयू पुराणकर याननी 'हरियाली छायाी रहे' हे संस्थागीत म्हटले. सौ. चारुलता पुराणकर यांनी सूत्रसंचालन केले व श्री. तुषार पुराणकर यांनी आभार प्रकट केले.

वर्धापन दिवस

वर्धापन दिन १७ मार्च रविवार रोजी सावरकर भवनाच्या कॅप्टन कदम सभागृहात घेण्यात आला. वेळ दुपारी ४ ते ७ वाजेपर्यंत होती. या कार्यक्रमाला प्रसिद्ध पर्यावरण तज्ञ श्री. रघुनाथ ढोले हे प्रमुख वक्ते लाभले होते.

कार्यक्रमाची सुरवात सृष्टीमार्ग संस्थेच्या प्रार्थनेने झाली. यावर्षी नवीन कार्यकारिणी व काही ट्रस्टी बदलल्या आहेत म्हणून नवीन ट्रस्टी श्री मृणाल सेनगुप्ता व श्री. मंगेश महाशब्दे यांचा परिचय सभेला करून देण्यात आला. यानंतर निसर्गवाणी अंकात प्रसिध्द

झालेला उत्तम लेख व कवितांना पुरस्कार जाहिर करण्यात आला. त्यांत श्री. सुबोध बल्लाळ, श्री. वसंतराव देशपांडे, श्री. तुषार पुराणकर, श्री. उदय दाणी व सौ. पल्लवी कोंडेकर यांच्या कवितांना पुरस्कार मिळाला.

प्रथमच यावर्षी पासून वृक्षारोपणावर मनापासून भरपूर काम करणारे श्री. देवेंद्र चौरे यांना "स्व. दत्तात्रय जोशी वृक्षारोपण पुरस्कार" देण्यात आला. तसेच उत्तम सामुहिक सामाजिक उपक्रमासाठी "स्व. अनंत दामले पुरस्कार" श्री. मिलिंद कुलकर्णी यांना देण्यात आला.

सृष्टीमार्ग संस्थेसाठी केलेले मोठे काम लक्षात घेऊन स्व. अनंत दामले यांच्या पत्नी आरती दामले आणि स्व. दत्तात्रय जोशी यांच्या पत्नी मोहिनी जोशी यांना संस्थेचे गौरव आजीव सदस्यत्व देण्यात आले.

मागचे वर्ष २०२२-२३ वर्षात श्रीमती संध्या भालेराव ह्या अतिथी अध्यक्ष होत्या. त्यांनी सदस्यता वाढीबद्दल बराच प्रयत्न केला याप्रित्यर्थ त्यांचा शाल व सर्टिफिकेट देऊन सत्कार करण्यात आला.

वर्धापन दिनाचे मुख्य अतिथी होते श्री. रघुनाथ ढोले. ते देवराई फाऊंडेशनचे संस्थापक आहेत. त्यांचा वृक्षसंवर्धनाचा मोठा अनुभव असून त्या क्षेत्रात भरपूर ज्ञान आहे. विश्वस्त श्री. वसंतराव देशपांडे यांनी त्यांना मंचापर्यंत आणले व अध्यक्ष अरुण पुराणिक, तसेच श्री. उल्हासराव पुराणकर आणि श्री. केशवराव महाशब्दे यांनी त्यांचे स्वागत केले. आपल्या भाषणात श्री. ढोले साहेबांनी देवराईची संकल्पना स्पष्ट करून सांगितले. गावोगावी पूर्वी एखाद्या देवाला, झाडे लावून अर्पण करीत असत. त्या झाडाचा उपयोग गावकरी करीत नसत तर ते पशुपक्षांसाठी असे. यामुळे वृक्षसंवर्धनास प्राधान्य मिळत असे. एका एकरात चारशे विशिष्ट प्रकारची झाडे जी एकमेकांना पोषक आहेत अशी लावावी त्यामुळे ती झाडे जगतात व वाढतात अशी ही संकल्पना आहे.

त्यानंतर श्री. दिलीप गायकवाड यांनी आपल्या वाद्यांनी व करावकेच्या माध्यमांनी अनेक मराठी व हिंदी गाणी गाऊन लोकांचा खूप प्रतिसाद मिळविला.

संस्थागीत सौ. किर्ती कुलकर्णी व संध्या भालेराव यांनी सादर केले. श्री. तुषार पुराणकर यांनी आभार मानले व सौ. पल्लवी कोंडेकर यांनी सूत्र संचालन केले.

★ ★ ★

देवराई - एक निसर्ग संतर्धनाची परंपरा

खरं तर लाखोवर्षांपासून जंगल आहे. सर्व प्रथम पृथ्वी तप्त गोळा होता. तो थंड होत होता. पृथ्वीवर सर्व प्रथम पाणी आले. पाण्यात शेवाळे आले. ते शेवाळे काठावर आले. त्यापासून वनस्पतीची निर्मिती होऊन त्याचा प्रसार हवेमार्फत सर्व पृथ्वीवर होऊन घनदाट जंगलाची निर्मिती झाली.

पृथ्वीवर पाणी आले, वनस्पती आल्या. आता खाण्यापिण्याची सोय झाल्यामुळे अनेक लहान सजिवांपासून मोठे सजीव पृथ्वीवर वाढू लागले. त्यात प्राणी, पक्षी, फुलपाखरे, मधमाशा, कीडे, मुंगी, कीटक इत्यादी निसर्ग नियमाप्रमाणे वाढू लागले. शेवटी मानव आला असावा. प्रथम तो इतर प्राण्यांप्रमाणे वाढत व वागत होता. निसर्गाचा भाग म्हणून जगत होता. इतर प्राण्यांप्रमाणे मिळेल ते खात होता. कंदमुळे खाणे, शिकार करणे, जनावरांप्रमाणे पाणी पिणे याप्रमाणे तो जगत होता. इतकेच काय तो इतर प्राण्यांप्रमाणे ओरडत होता. सर्व काही प्राण्यांप्रमाणे त्याचा जीवनक्रम चालू होता. प्राण्यांप्रमाणे सर्वकाळ भटकत होता. नंतर तो एका ठिकाणी कळपात राहू लागला. मग अंगावर थोडा झाडांचा पाला गुंडाळून राहू लागला. अशीच पुढे प्रगती होत होत एकाच ठिकाणी नदी ओढ्याच्या काठी जेथे पाण्याची सोय आहे तेथे राहू लागला. तेथील कंदमुळे वनस्पती खाऊन जगू लागला. एका ठिकाणी राहू लागल्याने तेथील कंदमुळे वनस्पती कमी झाल्यामुळे तो ती पिकवू (शेती) लागला. कपडे घालू लागला. जगू लागला. पुढे त्याच्या जीवनात बदल होत होत जंगलात एका ठिकाणी दगड लावून पूजा करू लागला. पुढे त्याला शेंदूर, रंग लावून पूजा करू लागला. पूजा करता करता मानव असल्याने पुढे त्याला देवाची जाणीव होऊन त्या शेंदूर लावलेल्या दगडा भोवती जंगलाचे संरक्षण करू लागला. ती जागा सुरक्षित झाल्यामुळे तेथे प्राणी, पक्षी, फुलपाखरे, मधमाशा, कीडे, मुंगी वगैरेंना अभय मिळाले. ते तेथे सुखी व समाधानाने राहू लागले आणि ती एक परिपूर्ण परिसंस्था निर्माण झाली. हीच खरी देवराईची सुरुवात होय. त्याला शेकडो वर्षे झाली.

खरे तर सुरुवातीस सर्व जगात हजारो वर्षांपासून देवराई असावी. परंतु ज्या वेळी त्याचे देवराई म्हणून नामकरण, बारसे झाले तेव्हापासून देवराई ओळखली जाऊ लागली.

जोपर्यंत माणूस जंगलाचा भाग म्हणून जगत होता तोपर्यंत ठीक होते. परंतु काळाच्या ओघात माणूस सुधारणा करत गेला तसतशी मूळ जंगले जगभरात कमी होत गेली. शेवटी शेवटी जेथे शेंदूर फासलेला दगड होता. त्याच्या आजुबाजुला देवाच्या भीतीने जंगल शिल्लक राहिले. बाकी झाडे साफ झाली. ८०-९० टक्क्यांचे जंगल १०-१५ टक्क्यांवर आले. आपल्या भारत देशाचा विचार केला तर असे दिसून येते की लोकसंख्येची बेसुमार वाढ व त्याचेसाठी अन्न पुरविणे यासाठी शेवटी मूळ जंगले कापून त्या ठिकाणी माणसांना उपयुक्त अशी लागवड करण्यात आली. पश्चिम महाराष्ट्रात जंगले तोडून ऊस लावण्यात आला. कोकणात जंगले तोडून भात शेती करण्यात आली. मराठवाड्यात जंगले तोडून ज्वारी-बाजरी पिकवण्यात येऊ लागली. दक्षिण भारतात घनदाट जंगले तोडून चहाचे मळे वाढवण्यात येऊ लागले. त्यामुळे मूळ जंगलातील ७०-७५ टक्के नष्ट झाल्यामुळे त्यावर जगणारे प्राणी, पक्षी, फुलपाखरे, मधमाशा, कीटक, मुंग्या वगैरे ७५ टक्के नुकसान झाले. त्यांच्या परिसंस्था (Habitat) नष्ट झाल्यामुळे अनेक प्रजाती झपाट्याने कमी होऊन Ecological imbalance मोठ्या प्रमाणात होऊ लागला. त्याची किंमत वा परिणाम रोगराई पसरण्यात येऊ लागला. दुष्काळ पडू लागले. कारण निसर्गामध्ये कीडकीडाला खाऊन रोगराईचे नियंत्रण होते.

जगभर देश एकत्र आल्यामुळे एकमेकांना अडचणीच्या वेळी आर्थिक मदत करू लागले. जेव्हा भारत देशाला मदतीची आवश्यकता भासली, तेव्हा जागतिक बँकेने वृक्ष लागवड केली तर कर्ज देऊ असे सांगितले. कारण पर्यावरण हा एका

देशाचा प्रश्न नसून तो जागतिक आहे. हे तोपर्यंत सर्व जगाच्या लक्षात आले.

जे विकसित देश होते त्यांनी Development साठी त्यांची जंगले तोडून ते विकसित झाले. जे अविकसित देश होते त्यांच्याकडे अजून वृक्ष लागवडीसाठी जागा होती. अशा देशांना वृक्ष लागवडीच्या अटीवर अर्थ सहाय्य मिळू लागले. आता जर वृक्ष लागवड करू अशी हमी दिली तर कर्ज मिळेल. या कारणास्तव जागतिक बँकेने कर्ज दिले. परंतु कोणती झाडे लावावी हे काही सुचवले नाही. त्यामुळे आपल्या देशात बाहेरील देशातील ग्लेरेसेडीया, निलगिरी, ऑस्ट्रेलियन बाभूळ, सुबाभूळ यांची मोठ्या प्रमाणात लागवड झाली आणि शहरात Landscape architect यांनी सुरुवातीस पटपट वाढणाऱ्या गुलमोहर, रेनट्री कॅसीया २०० प्रजाती वगैरेची मोठ्या प्रमाणात रस्त्याच्या भोवती, बगीच्यामध्ये लागवड झाली. बरीच वर्षे सरकारमार्फत त्याच खड्यात पुन्हा तीच झाडे लावण्यात आली. त्यामुळे वृक्ष लागवडीचा मूळ प्रश्न न सुटता त्या कामातही थड्डा होऊ लागली.

आपल्या वेदामध्ये एक झाड १० सत्पुरुषांप्रमाणे असते. असे सांगितले असताना त्याची थड्डा व्हावी हे काही मनाला पटत नव्हते. त्यामुळे त्या विषयाच्या मुळाशी जाण्याचे ठरविले. असे का होते? चुकीची रोपे का लावली जातात? रोप का वाढत नाहीत, रोपे का जगत नाहीत? याच्या मुळाशी गेल्यावर काही गोष्टी लक्षात आल्या.

१) लोकांना झाडांची माहिती नाही.

२) आपली देशी झाडे व विदेशी झाडे यातील फरक माहिती नाही.

३) रोप वाढून त्याचा वृक्ष होण्यापर्यंत त्याला पाणी व संरक्षण लागते. याची जुजबी माहिती देखील नाही. बहुतेक झाडे पावसाळ्यात लावून पुढे वर्षभर पाणी व संरक्षणाची सोय करत नाहीत. म्हणून दरवर्षी त्याच खड्ड्यात रोप लावले जाते.

४) त्यांना झाडाचे महत्व व त्याबद्दल आत्मीयता नाही.

५) झाडांचा मला काय उपयोग? मला काय फायदा या मानसिकतेमुळे लावलेल्या रोपाचे संगोपन होत नाही वगैरे.

वरील सर्व मुद्दे खऱ्या अर्थाने मार्गी लावण्यासाठी काय करावे याचा अनेक वर्षे विचार, प्रयत्न करीत असताना देवराई पाहिल्यावर तेथेच वरील सर्व प्रश्नांची उत्तरे मिळाली व मानवनिर्मित देवराईची कल्पना सुचली व तसा आराखडा (plan) तयार झाला.

खरे तर देवराईतील अरण्य (जंगल) हजारो वर्षांपासून टिकून आहेत. महाराष्ट्रात, संपूर्ण भारतात वेगवेगळ्या नावाने देवराई आहेत. तसेच जपान, अमेरिका, व्हिएतनाम वगैरे ठिकाणी जगात त्यांच्या भाषेत देवराई आहेत. ईथिओपियामध्ये church forest म्हणतात त्यामुळे हे हजारो वर्षांपासून टिकून आहे.

मानवनिर्मित देवराई

वनस्पती लागवडीसाठी एक आराखडा तयार केला असून एक एकर जागेत (२०० फूट लांबी व २०० फूट रुंदी) १० बाय १० अंतरावर ग्रीड (चौरस आकाराचा खण) घेणे असे साधारण ४०० ग्रीड्स होतात. मध्यभागी २० फूट बाय २० फूटाचे बांबूचे झोपडे बांधले. शेजारी २० बाय २० फुटाचा पाण्याचा तलाव करणे, प्रत्येक ग्रीडमध्ये एक रोपटे लावणे. साधारण एकमेकांशेजारी चार ग्रीडमध्ये ४ सारख्या प्रकारची रोपे लावणे. म्हणजे भविष्यात ही चार रोपे एकमेकांच्या सहवासात चांगली वाढतात. अशी ११९ प्रजातीची स्थानिक, देशी लहान मोठी झाडे, वेली, झुडूप सुमारे ५९५ रोपटी लावून त्याची वाढ योग्य तऱ्हेने होईल अशी रोपांची निवड करून लागवड केली जाते. त्यास झीपने आठवड्यातून दोन तीन वेळा सुरुवातीस अर्धा तास पाणी देणे, संरक्षणासाठी कम्पाऊंड करणे, अथवा चर घेणे. अशा मानवनिर्मित देवराईचे अनेक फायदे आहेत. त्यातील महत्वाचे काही खालीलप्रमाणे -

१) झाडाची लायब्ररी (ग्रंथालय) तयार होते. जशी पुस्तके वेगवेगळ्या खणात ठेवली जातात. त्याचा एक नकाशा असतो. त्या नकाशाप्रमाणे प्रत्येक जण त्या खणात जाऊन वाचू शकतो तसेच झाडांचे सुध्दा प्रत्येक ग्रीडला नंबर प्रमाणे रोपांची रचना व लागवड केल्यामुळे झाड वाचू शकते. त्याचे खोड, पान, फूल व फळ हे पाहून वाचू शकतो. आता झाडे कागदावर न वाचता प्रत्यक्षात वाचली गेली तर त्या झाडाविषयी आत्मीयता निर्माण होईन वृक्ष लागवडीच्या संवर्धनाला चालना मिळेल.

२) Seed Bank या देवराईत आपल्याला लाखो बिया मिळतील त्यापासून कायम स्वरुपाची दरवर्षी बिया मिळून संपूर्ण जिल्ह्यातील वृक्ष लागवडीसाठी रोप तयार होऊ शकतील.

३) Seed disposal हवेमार्फत, पक्षामार्फत, मधमाशा, फुलपाखरांमार्फत लाखो बियांचे प्रसरण होऊन अनेक बिया रुजून पूर्वीसारखे जंगल निर्माण होण्यास मदत होईल.

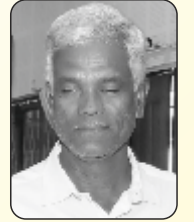
४) सदर देवराईत पॉझिटिव्ह एनर्जी ७५० असल्यामुळे (इतर ठिकाणी साधारण ३५० असते) त्या देवराईत ध्यान Meditation करू शकतो. वाढ दिवस साजरे करणे, बारशे करणे, गाव बैठक घेणे वगैरे प्रकारे उपयोग होऊ शकतो. कृषी पर्यटन केंद्रासाठी हा एक अभिनव प्रकल्प आहे. तसेच देवराई एक प्रकारची oxygen bank होऊ शकते. अनेक सजीवांना आश्रय स्थान मिळेल, कायमस्वरुपी अन्न पाण्याची सोय होऊ शकते.

मातीची धूप थांबते. हवेतील प्रदूषित धूलिकण रोखण्यास मदत होते. अशी ही मानवनिर्मित देवराई ही काळाची गरज असून वृक्ष लागवडीस एक प्रकारची दिशा देणारी दिशादर्शक देवराई आहे.

ज्यांना कोणाला वैयक्तिक अथवा गाव पातळीवर देवराई उभारायची असेल तर त्यांना रोप लागवडी आराखडा (plan) व रोप विनामूल्य दिली जातात. तसेच संपूर्ण मार्गदर्शन केले जाते. आतापर्यंत महाराष्ट्रात व महाराष्ट्राबाहेर ३६ देवराया उभ्या राहिल्या आहेत. त्यात रोपांचे जगण्याचे प्रमाण ९९ टक्क्यांपर्यंत आहे.

अशा देवराया करण्याचा मानस आहे. अर्थात त्याला अनेकांकडून उत्तम प्रतिसाद आहे.

रघुनाथ ढोले
देवराई फाऊंडेशन

वाईट काळ जसा येतो तसा निघून जातो, पण आपल्या सहनशिलतेचा कस लागतो.

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

Pratibha Deshpande

अति तेथे माती

माणसं भेटली की चर्चा सुरु झाली. मित्रमंडळी, शेजारी, सहप्रवासी, नातेवाईक भेटले की चर्चेला उधाण येते. चर्चेचे विषय सर्वदूर सर्व काल सारखेच असतात. घरगुती तक्रारी, राजनीती, क्रिकेट मॅच, सिनेमा, सणवार इत्यादी असतात. पण आता यात नवा विषय प्रवेश होताना दिसतो. खूप गर्मी, पाऊस, पूराचा अतिरेक, वृक्षतोड, वृक्षारोपण, संबंध पर्यावरण रक्षण आणि निसर्ग संवर्धन. आता असं पहा नगरला पाणी एक दोन दिवसाआड येण्याची खबर होती. तर जळगावला बरीच वाईट परिस्थिती आहे. पाण्याचे कमीचे काय कारण? माझ्या एक मित्राचा कॅन्सरने मृत्यु झाला, तर एक हृदयविकाराच्या झटक्याने गेला. याची अनेक कारणे आपण सांगू शकतो पण अस्वच्छ हवा, प्लास्टिकच्या संपर्कातले चहा पाणी, प्रदूषित भाजीपाला फळे हे रोगराईना आमंत्रण देतात. अशाप्रकारे पर्यावरण हा आपला आता जिवाव्याचा विषय झाला आहे. आपण आपल्या शरीर प्रकृतीचच बोलतो आहोत. या प्रदूषणाच्या विळख्यातून निसर्गप्रकृती पण आली आहे. शेतीत किटक नाशकाचा वापर मातीची गुणवत्ता खराब करीत आहे. गर्मीचा प्रकोप असह्य झाला आहे. कधी नव्हती अशी पूरस्थिती पहायला मिळते आहे. चर्चा होते तेव्हा कुणी वाहनांच्या संख्येला, कोणी तापविद्युत यंत्रांना, धूर ओकणाऱ्या उद्योगांना जबाबदार धरतात. पण मला वाटते जगभरच आणि विशेषतः भारतात झालेला जनसंख्या विस्फोट हाच मूळ जबाबदार आहे.

अनेक कारणांनी हवा आणि पाणी प्रदूषित होते. इंधनाच्या वापरातील धूर, उद्योगातून निघणारे विषारी वायू, शेतीत उपयोगात येणारी किटकनाशके व खते. हे सर्व प्रदूषण मोठ्या प्रमाणावर करतात पण या सर्व कृत्रिम पदार्थांना प्रदूषण होत असले तरी सर्वांवर उपाय आहेतच. ते पूर्ण प्रदूषण समाप्त करू शकत नसले तरी त्यावर नष्ट करणारे उपाय आहेत. उदाहरणार्थ, हरीत इंधन वापरणे, ज्यात सोलार व पवन ऊर्जा इत्यादी येतात. उद्योगांतील वायूंवर नियंत्रण करता येते, रासायनिक शेती ऐवजी जैविक शेती करता येते. या उपायांमुळे मनुष्य जीवन सुसह्य होईल कदाचित, पण इतर जीवांचे काय? पर्यावरण प्रदूषित झालं तर सर्वच प्राणी पशु पक्षांचा जीव धोक्यात येतो. मनुष्याने आपल्यापूरती सोय केली तरी इतर जीव धोक्यात येतात. इतर जीवांत उदा. पाळीवप्राणी, चिमण्या पाखरं, मधमाश्या यांच्याशिवाय मनुष्याला भविष्य नाही. एक मजेदार उदाहरण बघा. शुध्द वाणाचा मनुष्याने आंबा खाल्ला तर माणसाची किंवा आंब्याच्या मोहराचा रस खाणाऱ्या मधमाशीची प्रकृती चांगली रहाते. आता जर दुसरा संकरीत आंबा खाल्ला तर माणसाला जर गॅस व आम्लपित्त होत असेल तर त्या आंब्याचा मोहोर चाखणाऱ्या मधुमाशीला पण अपाय होणारच. अशाप्रकारे पर्यावरण प्रदूषणाने प्राणीमात्र अस्वस्थ होतील. यावरून उपाय आपले जीवन सुसह्य करू शकतात मात्र जीवांना धोका वाढतच जाणार.

यावर सर्वात स्वस्त व कोणतेही साईडइफेक्ट नसलेला एकमेव उपाय म्हणजे "जनसंख्या नियंत्रण". सन १९०० मध्ये पर्यावरण प्रदूषणाचा व त्याचा जीवांवर दुष्परिणामांचा काही प्रश्नच नव्हता. त्यावेळी भारताची जनसंख्या होती फक्त २४ कोटी. त्यानंतर भारत स्वतंत्र झाल्यावर ही काही समस्या असल्याचे ऐकले नाही. १९५० मध्ये जनसंख्या होती ३६ कोटी. त्यानंतर औद्योगिकरणाला सुरवात झाली. उद्योगधंदे गावोगावी येऊ लागले. १९८० साली जनसंख्या झाली ६९.६ कोटी व सन २००० मध्ये ज्यावेळी पर्यावरणाबद्दलची जनजागृती वाढली व त्याच बरोबर उद्योगही वाढले, मेडिकल सुविधा वाढली, बाळंतपणातील मृत्युदर कमी झाले, त्यावेळी जनसंख्या १०० कोटी वर गेली. व नंतर ज्येष्ठांचे आयुर्मान वाढले. भारत प्रगत होऊ लागला तेव्हा जनसंख्या यावर्षी २०२४ मध्ये १४४.२७ कोटी झाली आहे. सन १९०० पासून आतापर्यंत दर पंचवीस तीस वर्षांच्या काळातील वाढण्याचा दर वाढतो आहे आणि त्या प्रमाणात पर्यावरण प्रदूषणाची गंभीरता पण वाढते आहे. त्यांत प्रखरतेने अनुभवणारी पाणी समस्या आहे.

पृथ्वीवरील जमीन, आकाश, वायु व पाणी तेवढेच राहणार आहे. आज आपण जनसंख्या नियंत्रणासाठी गंभीरतेने विचार केला नाही तर भविष्य अत्यंत विदारक असेल यात शंका नाही.

यासाठी जनता आणि शासन यांनी गंभीर विचार करण्याची आवश्यकता आहे. या वर्षीच्या "इलेक्शन मेनिफेस्टो" मध्ये राजकिय पक्षांनी जनसंख्या नियंत्रण व पाणी नियोजनासारखे मुद्यांना किती महत्व दिले आहे ?

भविष्यांत 'पाणी' हा फक्त जीवांच्याच नाहीतर माणसांच्या जनसंख्येचा निर्णायक घटक ठरणार आहे. ती विदारक स्थिती टाळायची असल्यास धर्म, वंश याचा विचार न करता जनसंख्या नियंत्रण कायदा लागू केला पाहिजे.

★ ★ ★

अरूण पुराणिक

परस्पर सहकार्य व सामंजस्यातून सुसंवाद निर्माण होतो.

 <p>Train Your Mind Manage Your Emotions</p> <p>☎ : 99208 11725 ✉ : mindview.shruti@gmail.com 🌐 : Mind view by Shruti Petare 🌐 : mindviewshruti.com</p>	<p>Shruti Petare MSW Counseling</p> <ul style="list-style-type: none">• Behavioral Counselor• Certified Career Counselor• CBT & REBT Practioner• Life Coach & Spritual Guide• Reiki Practioner• Academic Coueslor for IGNOU at Somaiya College Mumbai	<p>The Behavioral Counseling sessions and Psychometric tests for Career Guidance (Aptitude, Interest and Personality) are conducted Online.</p> <p>We use various platofmrs like Zoom, Google Meet, Skype, WhatsApp Video calls. 100% Confidentiality is maintained.</p>
<p>COUNSELLING FOR :</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Children & Adolescent▪ Couple & Family▪ De-addiction▪ Depression▪ Anxiety, OCD & Phobia▪ Anger, Stress & Time Management▪ Career Counseling along with 550 Career Cluster and Conducting Psychometric test + 1 Year Access of Dashboard		

व्यक्ति विशेष

प्रसाद दिगंबर पेटारे यांचा जन्म १४ जून १९७९ साली भुसावळ येथे झाला. लहानपणापासून ते अतिशय समजुतदार व हुशार आहेत. ते खूप मेहनती आहेत. ह्याच मेहनतीपणामुळे ते अवघ्या २२ वर्षी पहिल्याच प्रयत्नात सी.ए. (चार्टर्ड अकाऊंटंट) झाले. हे ध्येय त्यांनी ८ वीत असतानाच ठरवले होते. एखादी गोष्ट ठरवली की त्यासाठी ते झपाटल्याप्रमाणे काम करतात. कधीही हार किंवा माघार घेत नाहीत. नेहमी सर्वांना मदत करायला तत्पर असतात.

त्यांना कामाचा २२ वर्षांचा अनुभव आहे. प्रथम ते ज्या ऑफिसमध्ये सी.ए. ची आर्टिकलशिप करत होते, तिथेच त्यांना पार्टनर म्हणून नेमले गेले. त्यानंतर २००९ साली त्यांनी व इतर पार्टनर यांनी मिळून स्वतःची फर्म स्थापित केली. इन्कम टॅक्स रिटर्न, ऑडिट व कन्सल्टन्सी मध्ये त्यांचे सखोल ज्ञान आहे. सृष्टीमार्ग संस्थेचे ऑडिट व आर्थिक सल्लागार म्हणून ते २०१४ पासून काम करत आहेत. पर्यावरणाची विशेष गोडी असल्यामुळे ते सृष्टीमार्ग संस्थेच्या कार्याची माहिती इतरांना देतात. नवीन सभासद मिळवून देणे, संस्थेला जाहिराती मिळवून देणे यात त्यांचा मोठा वाटा आहे.

ते अत्यंत शांत व विनम्र स्वभावाचे आहेत. व्यस्त वेळापत्रकातून त्यांना विनोदी साहित्य वाचायला आवडते. तसेच कविता वाचणे व करणे याची त्यांना आवड आहे. क्रिकेट, राजकारण यात त्यांना रूची आहे. चालू घडामोडींची त्यांना अद्ययावत माहिती असते.

२०१९ पासून ते सृष्टीमार्ग संस्थेचे विश्वस्त म्हणून कार्यरत आहेत.

जगात कसं रहावं हे कळणं खर शहाणपण हीय.

*Srushtimarg Sanstha
With best compliments from*

Subodh Ballal

*Srushtimarg Sanstha
With best compliments from*

“सुगंध फक्त फुलांनाच नसतो. माणसांच्या शब्दांनाही असतो”

Arun Lovalekar

जल हेच जीवन

जल हेच जीवन आहे. जलाशिवाय जीवन अशक्य आहे. अन्नाशिवाय काही काळ तरी जिवंत राहता येईल. पण पाण्याशिवाय कोणताही सजीव जिवंत राहू शकत नाही. पुरातन काळापासून मानवाने पाण्याच्या सहवासाने जीवन सुरु केले. नदीच्या काठावरच तो वस्ती करून राहू लागला. नदीला देवता मानून तिची पूजा करू लागला. हळूहळू आपल्या बुध्दिसामर्थ्याने विकासाचे पंख लावून अवकाशात भरारी मारणाऱ्या माणसाला पाण्याचे व पर्यायाने पंचमहाभूताच्या अद्भुत शक्तीचे महत्व वाटेनासे झाले. पाणी म्हणजे $2H_2+O_2 = 2 H_2O$ हायड्रोजन व ऑक्सीजन यांचा संयोग म्हणजे पाणी एवढाच अर्थ जाणवू लागला तेथूनच ही जलदेवता रूढ होत गेली.

आज विज्ञानाच्या अतिभव्य प्रगतीमुळे मानव उन्नतीच्या शिखरावर पोचला आहे. परंतू प्रत्येक देश आज जलसंकट, वायुसंकट व पर्यावरणाच्या संकटाने मोकळा श्वास घेण्यासाठी झगडत आहे. द. अफ्रिकेतील केप टाऊन प्रमाणे अनेक शहरे महानगरे पाण्याअभावी तहानलेले आहेत.

काही दशकापूर्वीचे आपल्या पुण्यनगरीचे सौंदर्य नजरेसमोर आणून बघा. मुळा, मुठा नद्यांचा रत्नजडीत सुवर्ण मेखला ल्यायलेले पुणे किती जलसमृद्ध होते. तुडूंब वाहणाऱ्या ह्या जीवन दायिनी नद्या, त्यांना चारीदिशेने डोंगर कड्यावरून खळाळत, उड्या मारत, येऊन मिळणारे ओहोळ, नाले, सह्याद्रीच्या उंच सुळक्यावरून कोसळणारे स्वच्छ शुभ्र पाण्याचे प्रवाह, त्यामुळे झालेली हिरवीगार वनराई, नदीच्या काठावर डोलणारी पिके, उंच विशाल डेरेदार वृक्ष संपदा असे निसर्ग संपन्न पुण्याचे स्वरूप होते. आजची स्थिती विपरित आहे. नद्यांच्या दोन्ही किनाऱ्यांना सिमेंट काँक्रीटची तटबंदी करून अरुंद केले आहे. बंदिस्थ केले आहे. नदीचे विशाल पात्र व काठवरील वाळूची पुळण हे वर्णन आता पुस्तकापुरते मर्यादित झाले आहे. उरलेल्या नदीपात्राला आपणच प्लॅस्टिक कचरा व राडारोडा टाकून आणखी विद्रुप करण्याचा प्रयत्न करतो आहे. ही स्थिती भयावह आहे. नजरेच्या टप्प्यात येऊन धडकलेल्या जल संकटाचे अक्राळ विक्राळ रूप आपल्याला जाणवत नाही ही स्थिती विनाशकारक आहे.

आपल्या देशात आय.टी. हब म्हणून ओळखले जाणारे बंगळूर शहर आज पाण्याच्या थेंबा थेंबासाठी कासाविस झालेले आहे. कमी अधिक प्रमाणात मोठी शहरे व ग्रामीण भागही याच संकटाच्या विळख्यात गुरफटलेला आहे. भौतिक सुखाच्या आत्यंतिक लालसेने झपाटलेला माणूस शेख चिल्लीच्या कथेप्रमाणे स्वतःच स्वतःच्या पायावर घाव घालतो आहे. मोठमोठ्या टोलेजंग इमारती, सिमेंट क्रॉक्रीटचे रस्ते, अपरिमीत वृक्षतोड, डोंगरांचे सपाटीकरण, घरामध्ये अलिशान मोठमोठी स्नानगृहे, पोहण्याचे तलाव व पाण्याचा गौर वाजवी वापर, कमी झालेले पर्जन्यमान, कृषी उत्पादनात झालेली घट त्यामुळे बेसुमार वाढलेली महागाई असे दुष्टचक्र सुरु झालेले आहे. याचा केंद्रबिंदु मानवाच्या आत्यंतिक भोग विलासी प्रवृत्तीत आढळतो. निसर्गाला डावलून त्यावर कुरघोडी करून कोणीही सुखी होऊ शकत नाही.

अवकाशातील ग्रह ताऱ्यांना गवसणी घालतांना प्रथम आपली पाऊले जमिनीवर भक्कम असावी लागतात हे आपण विसरतो आहोत. निसर्गाच्या असमतोल तापमानात झालेली प्रचंड वाढ, अपुरा जलसाठा हा फार मोठा धोका आहे. तो वेळीच जाणून घेणे गरजेचे आहे. त्यासाठी पुन्हा निसर्गाकडे वळून आपली जीवनशैली निसर्गानुकूल केली पाहिजे. तो वरुणराजा सहस्रधारांनी अमृत वर्षाव करतो. त्या पाण्याला अडवून जमिनीत जिरवून भूजल साठा वाढविला पाहिजे. पाण्याच्या अमर्याद वापरावर मर्यादा घातली पाहिजे. जल व्यवस्थापन कार्यक्षम करावे लागेल. वृक्षलागवड व वृक्ष संवर्धन हे अत्यावश्यक केले पाहिजे. नदी, नाले, विहीरी, तलाव, व इतर जलस्रोत प्रदुषण विरहित झाले पाहिजेत. पाण्याचा पुनर्वापर करण्याची सुधारित पद्धती उपयोगात आणली पाहिजे. सिंचन व्यवस्था प्रगतीशील केली पाहिजे. यासाठी

जगजागृती करुन सामुदायिक जागरुकता निर्माण झाली पाहिजे.

अशा तऱ्हेने वेळीच सावध होऊन कार्यसिध्दीसाठी तत्पर झालो तर आपण येणाऱ्या जलसंकटावर निश्चितच मात करु शकू व या वसुंधरेला पुनश्च सुजलाम सुफलाम करु शकू. चला तर.... आपण स्वतःपासूनच सुरुवात करु या. जल हेच जीवन आहे.

★ ★ ★

सौ. शोभा पांडे

माणसाचा विकास ह्या ना त्या मार्गाने पूर्णतः त्याच्या इच्छावरच अवलंबून असती.

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

Sandhya Bhalerao

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

Uday Dani

पर्यावरण अर्थात निसर्गाचं संवर्धन

पूर, चक्रीवादळ, दुष्काळ, प्रदूषण, जंगलातले वणवे आणि कोसळणारे हिमकडे... गेल्या काही वर्षांत भारताला अशा अनेक नैसर्गिक आपत्तींचा सामना करावा लागला आहे. त्या संकटांची तीव्रता पर्यावरणातल्या मानवी हस्तक्षेपामुळे कशी वाढली यावरही अनेकदा चर्चा झाली आहे.

पर्यावरणाचं महत्त्व आणि माणसाचं अस्तित्त्व पर्यावणातल्या इतर सर्व घटकांवर कसं अवलंबून आहे, हे सांगायला नको. युवा पिढी त्याविषयी जागृत बनली आहे. संयुक्त राष्ट्रांनी या पिढीचं वर्णन **Generation Restoration** असं केलं आहे.

पण हे रीस्टोरेशन म्हणजे जीर्णोद्धार कसा करायचा ? त्यासाठी आपण काय करू शकतो ? तर स्वतःपासून सुरुवात करू शकतो.

शहरात किंवा गावात. एकदम मोठे बदल करणं एकदम शक्य नसतं, पण आपण टाकलेल छोट एक पाउलही मोठी मजल मारण्यासाठी महत्त्वाची भूमिका ठरू शकतात.

पर्यावरण प्रेमी, कार्यकर्ते आणि तज्ज्ञांनी एक त्रिसूत्री तयार केली आहे.

Reduce, Reuse, Recycle अर्थात 'कमी वापरा, पुन्हा वापरा, पुनर्निर्मिती करा' हा मंत्र आहे.

आपण जितकं निसर्गाकडून घेतो, किंबहुना तितकी पर्यावरणाची हानी होते असते. त्यामुळे गरज असेल तेव्हाच आणि तेवढ्याच वस्तूंचा वापर करावा. गरजा कमी केल्या की वस्तूंची मागणी कमी होते आणि त्या वस्तूंच्या निर्मितीमुळे निसर्गावर पडणारा ताण कमी होतो. पर्यावरणपूरक जीवनशैलीचं हेच सूत्र आहे.

कोरोनाचे महामारीत लॉकडाऊनमुळे आपल्या काही गोष्टी अंगवळणी पडल्या आहे. घरून काम करताना आपला कपड्याचा वापर कमी होते. दुकाने बंद असल्याने घरीच पदार्थ करून खातो.

आपण खातो त्या पदार्थाची अन्नाची निर्मिती कशी झाली आहे. याबद्दल वोलतांना खाद्यपदार्थ निर्मितीच्या प्रक्रियेत पर्यावरणासाठी हानीकारक घटकांचा वापर होतो. तसंच दूरवरून एखादा पदार्थ आणण्यासाठी वाहनांचा वापर केलेला असतो. असे पदार्थ प्लॅस्टिकच्या वेष्टनात गुंडाळलेले असतात. हे टाळता येईल का याचा विचार करायला हवा.

यांच बरोबर अन्नाच्या 'कार्बन फूटप्रिंट'चाही विचार करायला हवा. कार्बन फूटप्रिंट म्हणजे एखाद्या प्रक्रियेतून जागतिक तापमानवाढीस कारणीभूत असलेल्या वायूंचं उत्सर्जन किती झालं, याची गोळाबेरीज.

मांसाहारी पदार्थांची कार्बन फूटप्रिंट तुलनेनं अधिक असल्यानं अनेक पर्यावरणप्रेमींकडून मांसाहार टाळण्याचा किंवा कमी करण्याचा सल्ला दिला जातो.

पण प्रत्येक पदार्थाची अशी आकडेवारी काढणं अशक्य आहे असं नाही आणि प्रत्येकाचं पोट कसं भरायचं असा प्रश्न उभा राहतो. शिवाय शाकाहारी पदार्थांचीही 'कार्बन फूटप्रिंट' जास्त असू शकते. मग आपण काय करायचं ? स्थानिक पातळीवर तसंच शाश्वत पद्धतीनं तयार केलेल्या पदार्थांना प्राधान्य द्याव.

शक्य असेल तर भाजीपाल्यासारख्या गोष्टींची घरी लागवड करा किंवा जवळच्या भागातून आलेल्या मालाला प्राधान्य द्या. त्यामुळे तुम्हाला ताजं मिळेल. तसंच साठवणूकीवर खर्च होणारी उर्जा आणि ते सडल्यानं निर्माण होणारा कचरा हे प्रश्न उभे राहणार नाहीत.

संयुक्त राष्ट्रांच्या पर्यावरण कार्यक्रमाच्या फूड इंडेक्सनुसार ग्राहकांसाठी दुकानात, रेस्टॉरंट्समध्ये आणि घरात उपलब्ध असलेल्या अन्नापैकी १७ % टक्के अन्न वाया जातं. त्यात घरात वाया जाणाऱ्या अन्नाचा वाटा मोठा आहे.

वाया गेलेलं अन्न कुजतं, तेव्हा त्यातून मिथेन वायू बाहेर पडतो. जागतिक तापमानवाढीसाठी हा वायूही कारणीभूत ठरतो. वर्ल्ड वाईल्डलाईफ फंड यांचे अंदाजानुसार अन्नाची नासाडी थांबवली, तर माणसाकडून होणारं हरितवायूंचं उत्सर्जन ६ ते ७ टक्क्यांनी कमी होऊ शकतं.

अन्न उरलं किंवा वाया गेलंच तर कंपोस्ट बनवता येईल. अगदी लहान घराच्या बाल्कनीतही कंपोस्टिंग करता येतं. पण ते शक्य नसेल, तर तुमच्या सोसायटीत किंवा गावात कंपोस्ट प्लांट बसवण्यासाठी प्रयत्न करायला हवा.

व्हीडिओ कॅप्शन, काही तरुणांनी तयार केला अनोखा कप - आधी चहा प्या, मग कप खाऊन टाका. निदान घरात ओला-सुका कचरा वेगळा ठेवा. सुक्या कचऱ्यातील धातू व प्लॅस्टिकसारख्या गोष्टी रिसायकल करा.

घरात पाण्याची गळती होणार नाही याची काळजी घ्यायला हवी. घरातले बिघडलेले नळ आणि पाईप वेळीच दुरुस्त करून घ्यायला हवेत..

गावात असाल तर जलसंधारणाच्या कामात सहभागी होणं, शहरात इमारतीत पावसाचं पाणी साठवण्याची व्यवस्था करणं (रेनवॉटर हार्वेस्टिंग) अशा गोष्टी आपण करू शकतो.

शेती किंवा उद्योग व्यवसाय करत असाल तर त्यात पाण्याचा कमी वापर आणि पुनर्वापर करण्यावर भर द्या. धरणं, झरे, विहिरी अशा पाण्याच्या नैसर्गिक स्रोतांमध्ये आपल्यामुळे प्रदूषण होणार नाही, याची काळजी घ्यायला हवी.

प्लॅस्टिकच्या पिशव्या असोत, वा प्लॅस्टिकचे अगदी सूक्ष्म कण. पर्यावरणावर त्यांचा किती परिणाम होतो आहे, याची जाणीव ठेवा.

कापडी पिशवी बाळगणं हा सवयीचा भाग बनू द्या. बाहेर फिरायला जाताना सोबत एखादी पाण्याची बाटली ठेवा, म्हणजे प्लॅस्टिकची बॉटल विकत घ्यावी लागणार नाही. जवळपास सर्वच हॉटेलमध्ये पाण्याचे फिल्टर्स किंवा प्युरिफायर बसवलेले असतात. तरीही पाण्याच्या शुद्धतेविषयी शंका असेल, तर ते उकळवून घ्या. प्लॅस्टिकचा

वापर टाळता येणार नसेल, तर तो कमी करण्याचा तरी प्रयत्न करायला हवा.

फक्त रिसायकल करता येईल असंच प्लॅस्टिक वापरावं. एकदा वापरून फेकून द्यावं लागणाऱ्या स्ट्रॉ किंवा कॉटन बड्ससारख्या वस्तू वापरणं बंद करावं.

खासगी वाहनांपेक्षा सार्वजनिक वाहनांचा वापर पर्यावरणासाठी फायद्याचा ठरतो. मात्र भारतासारख्या देशात अनेक शहरांमध्येही सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्था पुरेशी चांगली नाही.

अशा वेळी आपण कुठल्या वाहनातून प्रवास करतो आहोत, कशासाठी करतो आहोत, याचा विचार करायला हवा.

जवळच जाण्यासाठी शक्य असेल तर सायकलचा वापर किंवा पायी चालत जाणं हे पर्याय तब्येतीसाठीही चांगले आहेत आणि पेट्रोलच्या किंमती पाहता, खिशालाही परवडणारं आहे.

फ्रिजसारख्या इलेक्ट्रॉनिक उपकरणांवर ते किती उर्जा खर्च करतात याविषयीची माहिती दिलेली असते. ती पाहूनच योग्य उपकरणांची खरेदी करा. फ्रिज आणि फ्रिझरचं तापमान नियंत्रित राहिल याची काळजी घ्या. युरोपियन एन्व्हायर्नमेंट एजन्सीच्या मानकांनुसार फ्रिजचं तापमान १ ते ४ अंश सेल्सियस आणि फ्रीझरचं तापमान -१८ अंश सेल्सियस असावं.

एअर कंडिशनर खोलीचं तापमान कमी करतात, मात्र बाहेरच्या तापमानात थोडी भर टाकतात. अशी उपकरणं सतत सुरू ठेवणं टाळा. भारतात एसीचं तापमान सेट २४-२८ डिग्रीच्या रेंजमध्ये असावं, असं तज्ज्ञ सांगतात. वापरलेल्या जुन्या इलेक्ट्रॉनिक वस्तू अशाच कचऱ्यात न टाकता रिसायकलिंगसाठी द्या. तुमच्या शहरात किंवा इंटरनेटवर त्यासाठी काय पर्याय आहेत याची माहिती घ्या.

स्थानिक झाडांचीच लागवड करा. मोकळ्या परिसरात झाडांची लागवड, संगोपन आणि संरक्षण करण्यासाठी मदत करा.

झाडं फक्त झाडं नसतात, तर ती पक्षी, फुलपाखरं, खार, अशा सजीवांचे अधिवास असतात. त्यामुळे स्थानिक प्रजातींची झाडं लावण्यावर भर द्यायला हवा.

तुम्ही वावरता त्या परिसरातील निसर्गाविषयी, पर्यावरणासमोरील समस्यांविषयी तज्ज्ञांकडून माहिती घ्या आणि ती इतरांपर्यंत पोहोचवा. पर्यावरणासाठी काम करणाऱ्या खासगी किंवा सरकारी उपक्रमात तुम्ही स्वयंसेवक म्हणून सहभागी होऊ शकता.

या सगळ्या सवयी लावणं सुरुवातीला कठीण वाटतं, पण एकदा सुरुवात केलीत, तर ते तुमच्या सवयीचा भाग बनतं, असा अनुभव सगळेच पर्यावरणप्रेमी नोंदवतात.

एखादी सवय किंवा एखादी गोष्ट वापरणं पूर्णपणे सोडून देता येत नसेल, तर तिचा वापर कमीत कमी करणं, हेही महत्त्वाचं आहे. काहीच न करण्यापेक्षा, काहीतरी करणं केव्हाही चांगलंच असतं.

धन्यवाद

★ ★ ★

चंद्रशेखर नारायण भिडे
एक निसर्ग प्रेमी

The Center For Innovative Health Discoveries In Medical Sciences

 TATVA (तत्त्व) HEALTHCARE
(in association with)

shrushata diagnostic and pathology

for diagnostic export contact
9370108010

TATVA (तत्त्व) HEALTHCARE
HOMOEOPATHY CENTRE (होम्योपैथी केंद्र)

(in association with UDAN HEALTH)

*Neurological Disorders *Dermato *Diabetes *Thyroid *Arthritis *Infertility etc

Monday to Saturday (Morning: 11 AM to 2 PM/ Evening: 6 PM to 9 PM)
Helpline No.- 74 770 660 20
Address: Plot 13, Block 05, Hardware Line, Supela, Bhilai, Chhattisgarh- 490023

पाणिनीचा कंठशोष

माझं नाव आहे ‘‘पाणिनी’’! सदैव पाणी वाहणारी म्हणून ‘पाणिनी’. माझ्या आईचं नाव आहे जलधी! सदैव जल धारण करते म्हणून जलधी! कुणी तिला धरित्री म्हणतात, कुणी पृथ्वी म्हणतात, वसुंधरा म्हणतात, पण मी मात्र तिला भूमी म्हणूनच हाक देते. भूमाता आहे ना, म्हणून! एकदा मी तिला सहजच विचारले की ‘माते आपले मूळ स्थान कुठले गं?’ तर ती म्हणाली, ‘अगं, आपल्या अवतीभवती ही जी माणसे राहतात ना ती नेहमी म्हणतात की ऋषींचे कुळ आणि नदीचे मूळ विचारू नये. म्हणून मी नाहीच सांगत तुला; आपले मूळ स्थान. अगं नेमकं एकच ठिकाण सांगण अवघड आहे गं बयो. हा डोंगर दिसतोय ना तुला, उंचच उंच, त्याच्या कड्याकपारीतून, सांदी कोपऱ्यातून, दरडीदरडीतून वृक्षांच्या मुळाखालून देखील आपली असंख्य चिल्ली पिल्ली जन्म घेतात आणि या डोंगराच्या उतारावरून पळत सुटतात. जन्मतःच खट्याळ असतात गं सारी. एवढा खळखळाट, एवढा गजबजाट करत पळत सुटतात ना एकमेकांच्या हातात हात गुंफून की वाटेत कुणी आडवा आला तर त्याला लोटून, ढकलून किंवा अगदी त्याच्या डोक्यावरून पळायलाही ही मुले कमी करीत नाहीत.

तुला एक सांगू का पाणिनी, आपला जन्मच मुळी उंचावरचा, अगदी उच्चकुळातला. मग तो पर्वत शिखरांवरून असू दे. नाहीतर आकाशातील निळ्या काळ्या ढगांमधून असू दे. एकदा का हे जलबिंदू माझ्या अंगणात आलेत ना की विसरलेच बघ, आपल्या उगमस्थानाला. तू देखील नसत्या चौकशा न करता पळ बघू आपल्या सखी सोबत उताराच्या दिशेने!’

भूमीने, माझ्या आईने मला असं उताराच्या दिशेने पिटाळलं आणि माझा प्रवास सुरु झाला. माझ्या असंख्य जलबिंदूच्या सोबत मी ही निघाले धावत पळत, अडखळत, उड्या मारीत, कितीतरी वळणे घेत दूरदूरच्या प्रवासाला. तुम्हाला सांगते, अहो केवढी मजा, केवढा आनंद, काय तो थरार या प्रवासाचा. तृणपाते, झाडीझुडपे, वृक्षवेली, माझ्या सान्निध्यात आनंदाने न्हाऊन निघायची. फुले फुलून यायची. मला पाने, फुले, फळे काय वाटेत ते द्यायची. म्हणायची थांब ना गं घडीभर. पण छे, मी कसली थांबतेय. थांबला तो संपला; हेच आमचे ब्रीद. कुठेही न थांबता निघतेच मी प्रवासाला. पुढे येणाऱ्या निसर्गाला, जगवायला, फुलवायला, बहरण्याला मदत करायला आणि हो, अहो माझ्या तिरावरील गावेच्या गावे प्रतिक्षा करतायेत ना माझी. तहान भागवायची ना मला शेकडो गावांची, हजारो लोकांची! अहो माणसेच काय पण कितीतरी पक्षी आपली इवलिली चोच बुडवून, इवलाले पंख पसरून जलक्रिडा करतात ना; तेव्हा अगदी कृतकृत्य झाल्यासारखे वाटते. पक्षीच काय पण कितीतरी जलचरे, वनचरे, हिंस्र, क्रूर श्वापदे देखील माझ्या जवळ येतात आणि नम्रतेने खाली वाकून जलप्राशन करतात. अशी सगळी गंमत जंमत करीत मी गावाच्या सीमेपर्यंत येते.

गावात आले ना की ही सगळी चैतन्याने भारलेली सृष्टी, सोडून मी माणसांच्या जगात येते. येथे मात्र मी मलाच विसरते. आता मी त्या गावची झाली असते. पूर्वी प्रत्येक गावातील मुली महिला माझे पाणी घरी पिण्यासाठी नेत असत. आबालवृद्ध यथेच्छ जलक्रिडा करीत असत. आसपासच्या शेतांमध्ये, तळ्यांमध्ये मला आवर्जून नेत असत. पण जसजशी गावे मोठी झाली, शहरी झाली. उद्योगधंदे, कारखाने आले, लोकसंख्या वाढली, माझ्या पाण्याची गरज वाढली. माझ्या पोटातील वाळूचा उपसाही वाढला. अहो, तुम्हाला सांगते, हा माणूस एवढा अधाशी, एवढा हावरट, की त्याची तहान भागवीणे मला असंभव होऊ लागले. माझे अंग अक्षरशः ओरबाडून काढले जाऊ लागले. माझे दुःखाचे, श्वास कोंडण्याचे, दारिद्र्याचे दिवस येथेच सुरु झाले.

मला आठवंतं, वर्षांक्रतु हा तर माझा अत्यंत प्रिय क्रतु. फुलण्याचे, बहरण्याचे, दुधडी भरून वाहण्याचे हेच ते दिवस. पण कसले काय हो? या माणसांनी स्वार्थासाठी जागोजागी, गावोगावी, बंधारे बांधलेत, मोठमोठी धरणे बांधलीत आणि माझा प्रवास, माझे जीवन त्या दगडी भिंतीनी बंदिस्त केले. कितीही वेगात, आनंदात, धावत यायचं आणि त्या दगडी भिंतीवर

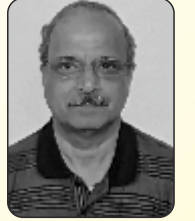
कपाळमोक्ष करायचा! आता यापुढे या बंदिवासात जागयचं! जगणे कसले; मरणच ते! पण उगाचच "जल ही जीवन है" म्हणायचे, झाले !

अहो कसला चिखलगाळ जमतोय वर्षोवर्ष माझ्या पोटात माहितीय का तुम्हाला ? नुसता दुर्गंध सुटलाय माझ्या अंगाला ; नाही म्हणायला कधी तरी सोडतात मला दगडीभिंतीच्या पलीकडे, पण इकडे काय अन् तिकडे काय, लक्षणे तीच, दळभद्री! अहो पूर्वी जिला हेच लोक नदी म्हणायचे, त्या मला आता हेच लोक चक्र नाला म्हणायला लागलेत. त्यांना नकोसा झालेला कचरा, सगळी घाण टाकायची हक्काची जागा म्हणजे माझं अंग. काय काय टाकतात माझ्या अंगावर, नको ना सांगायला. उगाच माझी वाणी विटाळायची. प्लॅस्टिक पिशव्या, केरकचरा तर जाऊ द्या पण तुमच्या त्या औद्योगिक नगरीतून जे काही निळ, जांभळ, हिरवं, पिवळं, फेसाळ रसायन तुम्ही माझ्या उरावर फेकता ना त्यांन तर माझं मरणच ओढवलं आहे हो! एकही जलबिंदू स्वच्छ, सुंदर, पवित्र पारदर्शी राहिलेला नाही. प्राणवायू अभावी तडफडतेय हो मी. क्षणाक्षणाला क्षीण होत चाललाय हो माझा श्वास, पंचप्राण कंठाशी आलेत माझ्या. कंठशोष झालाय माझा. तुमचे हे पाप, तुमचा हा हव्यास, तुमचे हे नतद्रष्टपण, मला तर जगणे नकोसे करणारच आहे. नव्हे मी तर गुदमरून, मरणारच आहे पण अहो मी नसले तर तुम्ही तरी जगणार आहात का ? माझी ही तडफड, ही अखेरची घरघर, उद्या तुमच्याही वाट्याला आल्यावाचून राहणार नाही बरं का!

नाही! नाही!! मी तुम्हाला शाप वगैरे देत नाहीए हो! शाप देण्याएवढी कठोरता माझ्या कणाकणात कणभरही नाही. मी तुम्हाला केवळ सावधान करित आहे. हे मानवा वेळीच सावध हो आणि या नाल्याला पुन्हा नदीच्या मूळ स्वरूपात आणण्याचा निर्धार कर. पुन्हा एकदा भगीरथ प्रयत्न कर आणि पवित्र गंगावतरणाचे भाग्य या धरणीमातेला लाभू दे. या पुण्यकर्मात जे कुणी प्रयत्नशील आहेत त्यांना साथ दे, हाताला हात दे, पाठीवर कौतुकाची थाप दे आणि माझी ही भूमाता पुन्हा एकदा निर्मल जलाने सुजलाम सुफलाम होऊ दे!

★ ★ ★

सुबोध वसंतराव बल्लाळ
बावधन, पुणे

खऱ्या ज्ञानातून माणूस आपली प्रगती करून उच्च पातळीवर जाऊ शकतो.

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

Prasad Petare

लतादीदी

होती सुरेल बासरी
केले मंत्रमुग्ध तिने
वेड लावले सर्वांना
तिच्या गोड आवाजाने

कंठी होते सप्तसूर
जिभेवर सरस्वती
गाणे ऐकता ऐकता
झाले सर्व सुख पती

हिंदी मराठी गायकी
तीची ऐकून अनेक
पिढ्या समृद्ध जगल्या
काही बनले गायक

सुर छेडले दीदीने
जणु कृष्णा ची मुरली
चैन पडेना कृष्णाला
त्याने परत घेतली

त्याला सुध्दा त्या सुरांची
जणु भुरळ पडली
त्यानी आपली सर्वांची
स्वरलता बोलावली

सर्व आयुष्य बेसूर
आणी स्वरहीन झाले
जगातील सर्व लोक
खूप दुःखी कधी झाले

देवा काय साधलेस
तुझी बासरी घेऊनी
आम्हा तमाम लोकांना
स्वर कंगाल करुनी

दीदी सारखी गायिका
पुन्हा आता होणे नाही
तिच्या स्वरात भिजणे
याच्या सम सुख नाही

माझी मायबोली

माझी मराठी ही भाषा
आहे खुपच सुंदर
वृत्त अलंकारांनी ती
जणू नटलेली नार

अनुस्वार तिच्या भाळी
जणू कुंकवाचा टिळा
डोई वरचा पदर
जणू वेलांटी चा विळा

काना जणू घट्ट वेणी
मात्रा म्हणजे गजरा
कानी घातले झुमके
दिर्घ उकार नखरा

नाकी घातली सुंदर
नथ नाजुक सोन्याची
काय नजाकत त्याची
छान –ह्रस्व उकाराची

चिन्ह आवतरणाचे
जणु बट गालावर
चिन्ह स्वल्पविराम
जणु लाली गालावर

गो-या गो-या गालावर
एक छान काळा तीळ
वाक्या शेवटी विराम
जणू भासे गाली तीळ

भावगीत गोष्टी लेख
याची चव अती गोड
उम्या म्हणे मायबोली
माझी खूप खूप गोड

★ ★ ★

उमेश गोखले

वृक्ष-सरण-वृक्षवल्ली

सरणाने केली एक मागणी
चिते वर जळण्या आधी करा
लागवड माझ्या सारख्या झाडांची ,
तुमच्या वंशवृद्धी सारखी
माझीही वंशवळ मला पहायची
माझ्या त्यागाचा लाभार्थी
मला वाढलेली बघायची ...

माणसा
तुझ्या साठी आम्हीं जळायचं
पंचतत्वात विलीन व्हायचं ,
राख होऊन संपायचं ?
नाही आता असं चालायचं ...
प्रत्येकानं स्वतःच्या चितेसाठी
वृक्षरोपन करून झाडांना वाढवायचं
जेष्ठांच्या अस्थी आणि राखेच मिश्रण
झाड लावताना टाकायचं ,
शपथ घेतो , माणसाच्या अंशाला
जगण्याला प्राणवायू देऊ
मृत्यू झाल्यावर सरण म्हणून जावू ,
माणसा,
इतरही गोष्टी तुझ्यासाठी करू
फळे देवू , छाया, देवू ,
देवू पक्षांना आसरा ,
विसाव्याला जागा देवू
डोळ्यांना गारवा ,
पृथ्वीला देत थंडावा
वातावरणाचा राखू समतोलपणा ,

माणसा ,
पहा आमच्या कडे जरा ...
नेहमीच आम्हीं देत आलोय
सृष्टीतील प्रत्येक जीवाला ,
हाच गुण तुम्हीं आता घ्यावा
सर्वांच्या हितासाठी झाडे आधी लावा
संगोपन जसे करितात मुलांचे
तसेच मनापासून वृक्षवल्लींचे करा
झाडेही देतील आयुष्यभर आनंद
हे अजमावून तर एकदा पहा ,
स्वतःच्या नावांची झाडे वाढवताना
समृद्धीची अनुभूती तर अनुभवा ,
झाडे लावा झाडे जगवा ...

कवी : संजय होनकळस, पुणे

The Savannah

Deep in the land of Africa,
Lies a vast savannah
Where leopards prowl and cheetahs sprint,
And zebras graze beneath the sun's glint
Under Acacias lions lounge,
And in the plains hyenas scrounge
In the dirt warthongs roll,
while a meerkat peeps from its hole
Upon thorny trees kookaburras laugh,
And over it all watches a giraff.
When it rains, the rivers flood,
So to the water the elephants thud
In the distance lionesses patrol,
But beneath all of this burrows a mole.

Prathamesh Kurkute

खरा सृष्टी मार्ग

जगा आणि जगू द्या हा मंत्र जपा रे
द्या आणि देत रहा हा मार्ग खरा रे
बीज अंकुरते बघ कसे सर्वांसाठी
वृक्ष ठेवितो का फळे अपुल्यासाठी
का मनुजा धरिशी हव्यास असा रे
जगा आणि जगू द्या हा मंत्र जपा रे

झुळझुळतो वारा हा अपुल्यासाठी
गरम शीत जसा ही तो सर्वांसाठी
स्वतःसाठी ए.सी.तू लाविशी का रे
जगा आणि जगू द्या हा मंत्र जपा रे

संथ वाहते नदी ही सर्वांसाठी
पिकवी ती शेती बघ दोन्ही काठी
पंप लावूनी पाणी तू चोरिशी का रे
जगा आणि जगू द्या हा मंत्र जपा रे

सूर्य तळपतो बघ तो आकाशी
चांदण्याची शिंपण तर करतो शशी
वीज जाळूनी करिशी तू रात्री दिवस रे
जगा आणि जगू द्या हा मंत्र जपा रे

विद्या ही वाढतेच जना शिकवूनी
धन ही कधी आटे का दान देऊनी
कृपणता मग करिशी तू काय म्हणून रे

★ ★ ★

श्रीमती प्रतिभा देशपांडे

बहावा

बहावा शब्दच मला
'बहार' शब्दासारखा वाटतो....
पहाताच त्याला
हर्ष मनात दाटतो..

किती सुंदर नि नाजूक
झुले पुष्पसाखळी..
उन्हातही बहरे
फुले सोनपिवळी...

पतझड होता वृक्षांची
याचाच सुखद आसरा..
सल विसरूनी सारी
पहावा अद्भुत नजारा...

फाल्गुनही हसू लागे
पहाता याचे सौंदर्य...
ग्रीष्माच्या झळाही
कधी दाखवी औदार्य...

पावसाच्या आगमनाची
देई 'बहावा' चाहूल...
सृष्टीची किमयाच न्यारी
न होई कधी चुकभूल...

जपावे मनामनांत
बहरणारा बहावा...
नेत्रसुख घेता घेता
आयुष्यभर जपावा....

सौ. पल्लवी राजेंद्र कोंडेकर

वारु

झुळझुळता वारा
हवेत आला गारवा
दिसत जरी नसला
अंगाला तो जाणवला

पंचमहाभूतातील तत्व
मानावाची आली कामी
असे त्याचे महत्त्व
करा त्याची भक्ती

शांत वारा पसरवतो
रातराणीचा सुगंध
तो जरी दिसत नसला
ठेवत असतो प्रसन्न

अशी ह्या वाऱ्याची महती
कधी तरी बिघडते
सोसाट्याचा वारा
बदल घडवून आणते

बघत नाही त्यावेळी
कोण येते आपल्यामधे
नुकसान करुन झाल्यावर
त्याचेच त्याला वाईट वाटते

वात, वायू, पवन
नावे जरी निराळी
काम त्याचे एकच
जवळीक त्यांनी साधली

असा हा वारा
प्राणवायुने भरलेला
कामी आला मानवाच्या
जीव त्याचा जगवण्याचा

डॉ. अरुण लोवळेकर

रुसलेली वसुंधरा

धो धो पडतो तो पावसाळा
हुडहुडी भरते तो हिवाळा
लाहीलाही होते तो उन्हाळा
अविरत चालतो तो मेळावा

लोकसंख्या वाढली
जंगल झाले सिमेंटचे
रहदारी रस्त्यावर वाढली
प्रदुषण झाले हवेचे

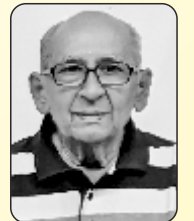
वातावरण बिघडले
पर्यायानी पर्यावरण
वसुंधरा रुसली
बिघडली सृष्टी

शोधा मार्ग सुधारण्याचा
झाडे लावा, पाणी वाचवा
लोकसंख्येवर घाला घाळा
पर्यावरणाचा प्रचार करा

ऋतुमान बदलले
मानवाला ते उशिरा कळले
भावी पिढीच्या भविष्यासाठी
जागे व्हा सुधारण्यासाठी
विनंती करतो जनतेला
सृष्टी सुधारण्याचा मार्ग शोधा
युवा पिढीत प्रचार करा
आनंदी राहिल वसुंधरा

सृष्टी मार्ग संस्थेला
माझ्याकडून शुभेच्छा
आपण करत असलेल्या कामाला
वरदहस्त लाभेल संस्थेला

★ ★ ★

डॉ. अरुण लोवळेकर

मला मोडुं व्हायचंय

अग आई,
जड झालाय ग हंडा,
थकलेत पाय, दुखतेय मान।
अजून तर खूप दूर
राहिलंय आपलं रान ॥
घशाला पडलीय कोरड,
घामाच्या वाहताहेत धारा ।
त्यावर हा सूर्य करतोय,
आगीचा मारा ॥
अग पोरी,
पाड्यावर आपल्या नाही
थेंबभरही पाणी।
लहान लहान भावंड तुझी,
सुकलीत कोरड्या ढेकळ्यानी॥
बाप पडलाय खाटल्यावर,
झालाय लाकूड बिमारीने।
खळगं भरेंना पोटाचं
रोजच्या उपासमारीने॥
मी हसा झालाय ग, नाही गेले शाळेत ।
गुरुजी कान पकडून, ठेवतील मला बाहेर ॥
पाच कोसावरून वणवण फिरता फिरता ।
चिप्पाड झालंय शरीर पाणी आणता आणता॥
मला रोज शाळेला जायचंय।
खूप शिकून मला मोडु व्हायचंय ॥

केंव्हा संपणार ग आपली ही जीवघेणी दुर्दशा।
अन्न पाणी पोटभर मिळावं
एवढीच आहे ना आपली अपेक्षा॥
मला शिक्षण घेऊ दे, मी करीन
उपाय योजना।
सान्या पाड्याला पाणी पुरविन
आणीन नव्या नव्या सुधारणा॥

संपादक
सौ. शोभा पांडे

॥ कहर ॥

कहर कहर झाला, ताप अवनीचा वाढी प्रतापे ।
धरा तल थरारे, मेरुमंदार थर थर कांपे ॥
करी आसूड धरुनी, मित्र तापे रौद्ररुपे ।
असह्य झाले जीवन, मानवा ही तुझीच पापे ॥
कत्तल करुनी वनराईची, नाही लाविली रोपे ।
जीवन जगी जनांचे, पोळतसे ग्रीष्म तापे ॥
उजाड भविष्य जगाचे, पाणी, वृक्षांची वानवा ।
का विपरीत दिन हे नशिबी, विचारी मनी मानवा ॥
अति उष्णतेचा काळ हा, घालितसे पिंगा ।
होईल सारे नष्ट, हाती काय उरेल सांगा ॥
बुद्धीचा करुनि वापर, वेळीच होवू सावधान ।
दुःख अवनीचे हरु या, ठेवुनी पर्यावरणाचे भान ॥

उदय दाणी

पचमढी की घाटियाँ

ये पचमढी की घाटियाँ
पहाड चढती लहराती हुई
इमरती सी गोल लच्छेदार
मोह लेती मन इठलाती हुई।

चली घूमती वादियों में
हरी वृक्षों की चादरों में सिमटी
बनी अनगिनत पंछियों का बसेरा
जीव जंतू जानवरों को संवारती हुई।

अजीब सी शांति है यहाँ
मानो तपस्विनी तप कर रही
शिव की जटाओ से बहती देनवा नदी
चल रही पर्वत से सटी हुई।

प्राकृतिक सौंदर्य हे यहाँ
सृष्टि एक चित्र सी लगती
फलों फूलों से सराबोर धरती
कंदराओं में मनवों को दुलारती हुई।

धीरे धीरे घट रहा श्रृंगार
प्रकृति दोहन का हुआ विकास
अतिक्रमण और नवीनीकरण के बीच
धरती बेबस हो पुकारती हुई।

पर्यटक घूमने आते यहाँ
कचरा करते करते शोर
पन्नी खाकर नन्हे शावक
मर जाते कितने हर रोज।

चिक्कारते ये जीव जंतू
हमला करते लोगों पर
नन्हे शावक के मृत्यु पर
विरोध करते शोकातुर हो।

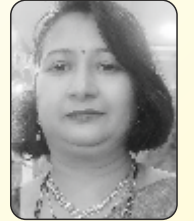
शांति जीवों की नष्ट हुई
भोजन उनका नष्ट हुआ
पानी को प्रदुषित करके
वाह मानव क्या उपहार दिया।

आहत हो रहे जंगल सभी
आश्रय जीवों का भंग हुआ
अपने सुख के लालच में
मानव ने नियम तोड दिया।

अब भी समय हैं सुधारने का
पशु-पक्षी रक्षण करो
प्रकृति को संवारने के लिए
एक वृक्ष रोपण करो।

पर्यटन स्थल जब भी जाओ
एक बीज को बो आओ
धरती न जो दिया हमें
धन्यवाद तुम कर आओ।

★ ★ ★

सौ. ऋचा नांदुरकर 'वैखरी'

पानी

पानी रे पानी तेरा रंग, जीवन का,
'बचाना' है जीवन, 'गवाना' है पैगाम मौत का।
बूंद बूंद में दया दिपी है, बरसे अंबर से,
अब तेरी मर्जी मानव बचाना है या गवाना है।
किंतू ध्यान रख ऐं! मूरख,
पानी महाजलप्लावन है, जीवन है, अकाल भी है।
जल है मानव स्वभाव का दर्शन
आरपार स्वच्छ, पारदर्शक, निर्मल।
कर्तव्य है तेरा बचा इसे पल पल
वरना होगी तुझे जीने में भी घुटन।
निसर्ग संरक्षण का ना केवल ऐलान कर,
उसी के एक तत्व, जल पर तू काम कर।
ना भोजनालय में गंवा, ना उद्यान में बहा
आर्तता से पुकारकर, जनता को सचेत कर।
ना जलपानोपरान्त व्यर्थ फेंकना,
उसे ही वृक्ष वाटिका में डालकर देखना।
उन्ही के पर्ण पुण्य देंगे तुम्हे आनंद धन,
जी भर, जीवन भर प्रतिफल यह स्वयं देखना।

कुछ उपयोगिता है स्वच्छ जल की,
तो कुछ काम आता है, अशुद्ध जल भी।
शुद्ध जल से प्राणीमात्र के जीव बचाना
अशुद्ध जल से कुछ दैनंदिन कार्य निबटाना।
सागर-नदियाँ कह रही है पुकारकर
पिता-माता केवल कहना हमे अब बंद कर।
तू हर प्रयास से हो सके तो हमारी रक्षा कर,
इन कोशिशो के द्वारा ही अपना जीवन सार्थ कर।
होगा जल का कण कण संरक्षण,
रोग, भुख, महामारी दूर होगी तत्क्षण।
वसुंधरा का सु-संपन्न रूप दिखायेगा दर्पण,
कोसों दूर रहेगा प्राणीमात्र का मरण।

★ ★ ★

संध्या विनायक भालेराव

❁ ❁ ❁

आत्मा आणि शरीर एकमेकांवर अवलंबून आहेत.
एकाशिवाय दुसऱ्याचा विचार करण केवळ अशक्य आहे.

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from
Sudhir Purkar

पंचांग कसे पहावे

भारतात अनेकानेक पंचांग कर्ते आहेत. ते आपआपल्या भाषेत पंचांग तयार करतात. अनेक पंचांग असले तरी त्यांचा मुख्य उद्देश एकच असतो आणि तो म्हणजे पंच-अंगाची माहिती पुरवणे. हे पाच अंग म्हणजे १) तिथी २) वार ३) नक्षत्र ४) योग ५) करण आहे. या पांच अंगाची माहिती ज्यात दिली असते त्याला पंचांग असे म्हणतात.

भारतीय पंचांगात दिलेल्या कालगणनेला "इस्त्रो" आणि "नासा" सारख्या संस्था मान्यता देतात. एवढंच नव्हे तर या संस्था आवश्यक असेल तेव्हा भारतीय पंचांगाचा उपयोग ही ते करतात. पंचांगात दिलेल्या काल गणनेची पध्दत फार प्राचीन आहे.

पंचांगकर्ते ज्योतिषाचार्य आपल्या आपल्या पंचांगाचे वेगळे वेगळे "नाव" ठेवतात. महाराष्ट्रीय पंचांग, दाते पंचांग, भुवन विजय पंचांग आदी अनेक नावांनी पंचांग प्रसिद्ध करतात. प्रत्येक पंचांग वर्षातून एकदा म्हणजे गुढी पाडव्याला किंवा इतर मान्य नवा वर्षादिनावर प्रकाशित करतात. जसे महाराष्ट्री वर्ष गुढी पाडव्याला, बंगाली वर्ष पईलो बैसाखला, सिंधी वर्ष पैटी चंडला नव वर्ष सुरु होते तेव्हा नव पंचांग काढतात.

प्रत्येक पंचांगामध्ये एक वर्षाची माहिती दिली असते. उदा. युधिष्ठिर शक ५१२६, शालीवाहन शक १९४५, विक्रम संवत्सर २०८०-८१ जैन महावीर संवत् २५५०-५१, हिजरी सन १४४५-४६, इसवी सन २०२४-२५ इत्यादी. प्रथम एक दोन पानावर ग्रहांची नावे, काही देवता व त्यांचे श्लोक वगैरे दिलेले असतात.

पंचांगात वर्षभराचे सण, व्रत आणि सनातनी हिंदू धर्मात मान्य महत्वपूर्ण दिवस, पाऊस पाणी केव्हा येईल हे दिले असते. दरवर्षाचे लक्ष्मी पूजन, गोबारस, धनतेरस, गुरुपुष्यामृत योग, अंगारक चतुर्थी, संकष्टी विनायकी चतुर्थी, गुरु शुक्राचे अस्तोदय, अधिक मास असल्यास कोणता महिना अधिक येत आहे, गौरी गणपती, महालय श्राध्द, पितृपक्ष, शिवालिखित वेळा, १४ तिथी, अमावस्या, पौर्णिमा, पर्वकाल, विशोपका, अवकहडा चक्र, प्रत्येक दिवसाचे लग्न व दशमभाय सारणी, वर-वधू गुण मिलन कोष्टक, विवाह घटित विचार, षोडश संस्कार, उपयनय मुहूर्त, विवाह मुहूर्त, वास्तू प्रवेश मुहूर्त, सत्पुरुषांची जयंती, पुण्यतिथी, प्रमुख शहरांचे अक्षांश रेखांश, सूर्यग्रहण, चंद्रग्रहण, गोचर गुरुचे, गोचर शनिचे फल, अनेक आवश्यक मुहूर्त उदा. विहीर, बोअर, पेरणी साठी मुहूर्त, ग्रहांचे राश्यांतर, वक्री मार्गी होणे विशोतरी दशा तालिका, अशौच निर्णय, नक्षत्र, वार, वृष्टी योग, मास वार राशि भविष्य, सहस्र दर्शन शांति इत्यादी संबंधी योग्य माहिती पंचांगात दिली असते.

प्रत्येक विद्येची आपली स्वतंत्र भाषा असते. काही विशेष शब्दावली असते जसे मेडिकल, इंजिनिअरिंग, संगीत या विषयांची शब्दावली आहे. तशी पंचांगात ज्योतिषीय शब्दावलीचा उपयोग केला जातो. सर्व प्रथम ही शब्दावली आपल्याला माहित असली पाहिजे. त्याचा गुढ अर्थ काय होतो हे समजलं पाहिजे. तेव्हा पंचांग पाहून त्याच्या अर्थाचा बोध आपल्याला होतो. खरं तर नुसता हा लेख वाचून पंचांग कळायला लागेल असं नाही. हा विषय "दृश्य-भाष्य" म्हणजे लेक्चर कम डेमॉन्स्ट्रेशनचा आहे.

काही पंचांगात कमी माहिती असल्याने कमी पृष्ठ असतात. मराठी भाषेच्या पंचांगात उदा. दाते पंचांगात जवळ १२० तर राजंदेकर पंचांगात जवळ जवळ ११० पाने असतात. यात सुरवातीचे ४०-५० पानांच्या नंतर पंचांगाचा प्रमुख भाग प्रारंभ होतो. ही एक प्रकारची तालिका किंवा सारणी असते.

एक सारणी एक पंधरवड्याची असते. एक महिन्यात दोन पंधरवडे (१५ दिवस) असतात. एक शुक्ल पक्ष व दुसरा कृष्ण

पक्ष. या सारणीतच तिथी, वार, नक्षत्र, योग आणि करण किती कलाक किती मिनिटाचे एका दिवसात आहे ते छापले असते.

या पानाच्या सर्वात वर शक वर्षाची संख्या दिली असते ; नंतर संवत्सराचे नाव दिले असते.

विक्रम संवत मधुन १३५ वर्षे वजा केली तर शक संवत् ची संख्या प्राप्त होते. शक संवत मध्ये १३५ जोडले तर विक्रम संवत ची संख्या प्राप्त होते.

एकूण चार युग आहेत. १) सत्ययुग २) त्रेतायुग ३) द्वापर युग ४) कलियुग. कलियुगाचा अवधी एकूण ४,३२,००० वर्ष आहे. यातून इ.स. २०२५ पर्यंत फक्त ५१२५ वर्ष मागे गेली आहेत. कलियुग अजून ४ लक्ष सव्वीस हजार आठशे पंचाहत्तर वर्ष शिल्लक आहे.

संवत्सर एकूण ६० आहेत. त्यातील यावर्षी २०२४ मध्ये "३८ वा संवत्सर क्रोधी नाम संवत्सर आहे. पुढच्या वर्षी "विश्वासु" नामक संवत्सर येईल.

संवत्सरांची यादी आणि फल तसेच पंचांगाच्या बाकी शब्दावलीची व्याख्या आणि सविस्तर विवरण लिहीले तर हा लेख पुस्तकाचे स्वरूप धारण करेल म्हणून संक्षिप्त स्वरूपात आवश्यक माहिती लिहीत आहे.

संवत्सरानंतर वरच्या ओळीत माहिती आणि पक्षाचे नाव लिहीले असते. उदा. चैत्रकृष्णाक्ष. कृष्णपक्षाच्या पहिल्या दिवशी जे नक्षत्र उदित होते त्या नक्षत्राच्या नावावर त्या महिन्याचे नाव दिलेले आहे. पक्ष म्हणजे १५ दिवस याला पंधरवडा म्हणतात. पक्ष दोन आहेत. एक शुक्ल पक्ष, दूसरा कृष्ण पक्ष. शुक्ल पक्ष प्रतिपदेपासून पौर्णिमेपर्यंत असतो. कृष्ण पक्ष प्रतिपदे पासून अमावस्येपर्यंत असतो. २ पक्ष = एक महिना.

बारा महिने

नक्षत्राचे नांव

१) चैत्र	चित्रा
२) वैशाख	विशाखा
३) ज्येष्ठ	ज्येष्ठा
४) आषाढ	पूर्वाषाढा, उत्तराषाढा
५) श्रावण	श्रवण
६) भाद्रपद	पूर्वा भाद्रपदा, उत्तरा भाद्रपदा
७) अश्विन	अश्विनी
८) कार्तिक	कृतिका
९) मार्गशीर्ष	मृगशीर्ष
१०) पौष	पुष्य
११) माघ	मघा
१२) फाल्गुन	पूर्वा फाल्गुनी
१३) अधिक मास	सूर्य आणि चंद्राच्या गतिमधे फरक असल्याने ३ वर्षांनी एकदा अधिक मास येतो. कृष्ण पक्ष प्रतिपदेला हे नक्षत्र नसल्यास ते शुक्ल पक्षात पौर्णिमेच्या उत्तरार्धात उक्त नक्षत्र असते.

सारणीच्या वर दिलेल्या ओळीत विक्रम संवत संख्या दिली असते. त्याच्या बाजूला इंग्रजी महिना दिला असतो.

भारतात दोन प्रकारचे महिने मानणारे लोक आहेत. काही "सौर मास" मानतात जो अमावस्येपासून अमावस्येपर्यंत, दूसरा "चांद्र मास" आहे जो पौर्णिमेपासून पौर्णिमेपर्यंत मानला जातो. शास्त्राप्रमाणे "रेवा" म्हणजे नर्मदेच्या खालील प्रदेशात "सौर मास" व नर्मदेच्या उत्तरेकडील प्रदेशात "चांद्र मास" मानायला पाहिजे. वर्तमान स्थिती उत्तरेचे बरेच लोक दक्षिणेकडे आणि दक्षिणेकडील अनेक लोक उत्तरे कडे आले गेले आहेत. पंचांग कुठे छापलं गेलं आहे त्याप्रमाणे ते महिन्याचा उल्लेख करतात. महाराष्ट्रीय पंचांगात सौर मास दिलेला असतो. त्यानंतर "अयन" आणि ऋतु चा उल्लेख पंचांगाच्या पानावरील ओळीत दिला असतो.

अयन दोन असतात १) उत्तरायण २) दक्षिणायन

उत्तरायण – सूर्योदयाच्या वेळेस प्रतिदिन जेव्हा सूर्य एक एक अंग उत्तरेकडे सरकलेला दिसतो त्याला 'उत्तरायण' म्हणतात. म्हणजे जेव्हा सूर्य मकर राशी पासून मिथून राशीपर्यंत गोचर करतो त्याला उत्तरायण असे म्हणतात. शिशिर, वसंत आणि ग्रीष्म ऋतुत उत्तरायण असते.

दक्षिणायन – सूर्योदयाच्या वेळेस सूर्य जेव्हा दक्षिणेकडे रोज एक अंग सरकलेला दिसतो तेव्हा त्याला "दक्षिणायन" म्हणतात. कर्क राशीपासून धनू राशी पर्यंतच्या राशीमध्ये जेव्हा सूर्य असतो तेव्हा त्याला 'दक्षिणायन' म्हणतात. वर्षाऋतु, शरद आणि हेमंत ऋतु हे दक्षिणायन मध्ये येतात. याला देवांची रात्र म्हणतात.

उत्तरायण हा देवांचा दिवस असतो. एकूण सहा ऋतु आहेत. १) वसंत २) ग्रीष्म ३) वर्षा ४) शरद ५) हेमंत ६) शिशिर ऋतु.

पंचांगाच्या सारणीत पहीला कॉलम "तिथि" चा असतो. तिथी ही आकड्यांमध्ये दर्शवितात. एकूण १६ तिथी आहेत. १) प्रतिपदा २) द्वितीया ३) तृतीया ४) चतुर्थी ५) पंचमी ६) षष्ठी ७) सप्तमी ८) अष्टमी ९) नवमी १०) दशमी ११) एकादशी १२) द्वादशी १३) त्रयोदशी १४) चतुर्दशी १५) पौर्णिमा. पौर्णिमेनंतर पुन्हा प्रतिपदा ते चतुर्दशी तिथि येतात नंतर येते अमावस्या. अमावस्या ही १६ वी तिथी आहे.

नक्षत्रे एकूण २७ आहेत. त्यांची यादी पंचांगात असते. योग २७ आहेत. त्यांची यादी पंचांगात असते.

★ ★ ★

पं. बलवंत पुराणिक

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

Shubhangi Mahashabde

रामराज्य समृद्धी

रामराज्य हा शब्द आपण अनेक वर्षांपासून ऐकत आहोत परंतु रामायण समजून घेताना रामाचे त्यागमय जीवन आणि त्याची नैतिक शिकवण एवढेच आपण जाणतो. वास्तविक रामायणाची सुरुवातच मुळात राजा दशरथानी मारलेल्या त्या बाणातून पासून होते जिथे श्रावण बाळाचा अपघाती मृत्यू झाला व राजा दशरथाला तु पुत्रशोकानी मरशील असा शाप मिळाला. पुढे पुत्रकामेष्टी यज्ञ व नंतर रामजन्म वगैरे कथा आहे. राम जेव्हा राजा होण्याच्या वयाचा झाला व सर्व दृष्टीने योग्य झाला तेव्हा त्याचा राज्याभिषेक करण्याचे ठरले. पण दुर्दैवाने कैकयीच्या हट्टामुळे त्याला, सीता तसेच लक्ष्मणाला वल्कलं धारण करून वनवासात जावे लागले. म्हणजेच राम हा राजा झालाच नव्हता. म्हणजे रामराज्य हे देखील स्थापित झाले नव्हते. त्यानंतर भरताने १४ वर्षे प्रभू श्रीरामांच्या पादुका सिंहासनावर ठेवून राज्य केले हे सवश्रुत आहे. वनवास संपवून प्रभू श्रीराम अयोध्येत आले व त्यांचा राज्याभिषेक झाला व त्यांच्या राजसभेत दोन बालक लव आणि कुश येऊन त्यांनी वाल्मिकी रामायण गाऊन दाखवले हे अनेक प्रसंगातून आपण जाणतो. त्यानंतर खरे रामराज्य सुरू झाले हे निश्चित. पण त्यानंतरची कथा आपणास विशेष ठाऊक नाही. उत्तर रामायणातील अनेक घटना अजूनही पूर्णपणे प्रचलित झाल्या नाहीत. मात्र रामराज्य यावे या संबंधात अनेकदा चर्चा झाली आहे. भरताने पादुका राजसिंहासनावर ठेवल्या हे सगळे जाणतात पण रामराज्य हे एका दैवी प्रेरणेनी साकार झाले असे वाटते किंबहुना तशी खात्रीच पटते. वास्तविक रामायणाची निर्मिती त्रेतायुगात झाली नंतर द्वापारयुग लोटले आणि सध्या कलियुग चालू आहे. पण आजही आपण रामायण तेवढ्याच तन्मयतेने ऐकतो, वाचतो आणि त्यातील मर्म जाणून घ्यायचा प्रयत्न करतो. कधी चर्चेतून, कधी काव्यातून तर कधी काव्यगायनातून. पण ते गारुड काही कमी होत नाही.

भारतीय संस्कृतीची मशागत अशाच महाकाव्यातून झालेली आहे. धर्माचा अधर्मावर विजय आणि नितीचा अनितीवर विजय, आदर्शाचे मापदंड मूल्याधिष्ठीत राज्य, कर्तव्य भावना इत्यादी आपण यातून शिकतो.

रामाला एक पुत्र, एक भाऊ, एक पति आणि एक राजा ह्या सगळ्या रूपात आपण पूजतो कारण श्रीराम ही व्यक्ती नसून साक्षात भगवंताचे रूप आहे. ज्योतिष्यविद्येच्या दृष्टीने प्रभू रामचंद्राचा जन्म झाला तेव्हा सूर्य मेष राशित होता म्हणूनच प्रतिवर्षी याचवेळी आपण श्रीराम नवमी साजरी करतो. पण पुढे रामाचे आयुष्य किती वळणावळणावर गेले हे सर्वांनाच ठाऊक आहे. रामचरित्राचा अभ्यास केल्यावर लक्षात येते की प्रत्येक मुहूर्ताला काही अर्थ आहे. रामाचा बराचसा जीवनकाल हा संसारापासून वंचित राहण्यात गेला परंतु या रामाला श्रीराम पदापर्यंत व नंतर पुरुषोत्तम पदापर्यंत पोचविण्यासाठी घडवलं कोणी आणि कसं ? हाही एक महत्त्वाचा भाग आहे.

रामायणात अनेक व्यक्तिरेखा आल्या आहेत पण राजा दशरथाच्या राण्या कौशल्या, सुमित्रा, कैकयी ह्यांनी महत्त्वाचे योगदान दिले आहे.

परंतु मर्यादा पुरुषोत्तम रामाला घडविण्यात आपला अमूल्य वाटा लक्ष्मणपत्नी उर्मिलाने देखील उचलला आहे.

ज्याला आपण सॉफ्ट स्किल्स म्हणतो उदाहरणार्थ सात्विक विचार, समंजसपणा, प्रेमळ पण संयमी नेतृत्व व निश्चय हे सर्व गुण त्या स्त्रियांकडून रामाला मिळाले हे निश्चित. बालवयात पुत्रांवर उन्नत भावनांचे रोपण करण्याचे श्रेय या तिन्ही मातांचे आहेच हे निर्विवाद.

कौशल्या

मातृत्वाचे आदर्श प्रतीक म्हणून व्यंकटेश सुप्रभातम् मध्ये स्तोत्राची सुरुवातच मुळे 'कौशल्या सुप्रजा रामपुर्वा संध्या

प्रवर्तते' ह्या श्लोकाने होते आणि साक्षात भगवान बालाजीला या भूपाळीने आळवले जाते. राम वनवासात जाताना कौशल्या उन्मळून पडते पण राम तिची समजूत घालतो. राजधर्म आणि कुलधर्माला संयमाने सामोरे जाण्यासाठी योग्य परिस्थिती निर्माण करण्यात रामाची प्रमुख भूमिका आहे. कैकयीचा अपराध देखील तिने पोटात घातला. संतप्त झालेल्या भरताला तीनेच गोंजारले आणि आत्मियतने प्रेमाची कर्तव्याची जाणीव करून दिली. १४ वर्षांच्या वनवासात रामाला तिच्या दिव्यदृष्टीतून प्रेम आणि बळ मिळाले म्हणूनच 'कौशल्यायै दृश्यौपातू' असे रामरक्षा स्तोत्रात म्हटले आहे.

कैकयी

कैकयी ही युद्ध निपुण बुद्धिमान आणि निग्रही होती आणि राज्यकारभारत तिने दशरथाला अनेकदा योग्य सल्ला देखील दिला आहे. भरतापेक्षाही अधिक प्रेम ती रामावर करत होती. रामाच्या राज्याभिषेकाच्या वेळी ती अतिशय आनंदात होती. अशावेळी या असामान्य स्त्रीला मत्सराची बाधा का झाली हा संशोधनाचाच विषय आहे. पण त्याचे उत्तर तिच्या आईच्या चरित्रात आढळते. राजा अश्वधिपती व शुभलक्षणा यांची कैकयी ही कन्या. राजा अश्वधिपतीला पक्षांची भाषा अवगत होती पण त्यांचे संभाषण कोणालाही सांगण्याची त्यांना अनुमती नव्हती आणि हे सांगितल्यास मृत्यू अटळ होता. एकदा शुभलक्षणानी संभाषण सांगण्याचा हट्ट धरला तेव्हा राजाने ही अडचण सांगितली. पण तुम्ही मृत्यू पावलात तरी चालेल पण मला ते संभाषण सांगा अशी गळ तिने घातली. राजाने त्या राणीचा त्याग केला आणि कैकयीला मात्र मातृसुखापासून वंचित राहावे लागले. कदाचित आईचा तो आतताई व अविवेकी स्वभाव तिच्यात उतरला असावा. रामायण घडण्यासाठी हे विधीलिखितच असावे. एरवी आपल्या रथाची चाके तपासून घ्यावी हे राजा दशरथ का विसरला ? नंतर तिला आपल्या कृत्याचा पश्चात्तापही झाला पण तरीही ती निर्भत्सनेचे कारण झालीच. रामाला मात्र तिच्याबद्दल घृणा किंवा राग कुठेही आढळत नाही.

सुमित्रा

कायम सन्मार्गाने जाणारी सुमित्रा ही दशरथाची तिसरी राणी. सौमित्र म्हणजेच लक्ष्मण हा तिचा पुत्र. लक्ष्मण रामाचा उजवा हात होता, त्याचा बहिश्वरप्राण होता. तो रामाची सावली होता. हे सर्व सुमित्रा जाणून होती म्हणूनच तीने त्याला रामासोबत वनवासाला जाण्यापासून परावृत्त केले नाही, उलट रामाच्या संकटकाळात संरक्षण करण्याची क्षमता केवळ लक्ष्मणात आहे हे ती जाणत होती. कर्तव्य आणि ममता यात ममता मागे सारून कर्तव्याला प्राथमिकता देण्याचा गुण तिनेच रामावर देखील ठसविला होता, तो लक्ष्मणातही पूर्णपणे उतरला आहे. विवेकी आणि खंबीर असलेली सुमित्रा राजमहालात एखाद्या अभेद्य भिंतीप्रमाणे कुटुंबीयांना आधार देत राहिली. पती वियोग व पुत्र वियोगाने त्रस्त या तिन्ही राण्या १४ वर्षे चिवटपणे झुंज देत राहिल्या. श्रीरामांच्या अस्तित्वातून स्वतःची शक्ती एकवटत राहील्या .

उर्मिला

लक्ष्मणाची पत्नी उर्मिला ही सीतेची धाकटी बहीण. श्रीराम आणि लक्ष्मणातले अद्वैत ती समजून होतीच व ते पचविणे किती अवघड आहे हे तिला ठाऊक होते. ती देखील वनवासात जाण्याचा हट्ट धरू शकली असती पण तिने ते केले नाही. श्रीराम व सीतेचे रक्षण करण्यास आपला पती समर्थ आहे व हे त्याचे कर्तव्य देखील आहे हे ती जाणून होती. त्यामुळे लक्ष्मण व उर्मिला यांच्यातील अव्यक्त सामंजस्यही महत्त्वाचे वाटते.

रामराज्य संकल्पना

रामचरितमानस मधील उत्तरकांडात रामराज्य संकल्पना श्री गोस्वामी तुलसीदास यांनी मांडलेली आहे.

१. सगळे नागरिक आपल्या वर्ण आणि आश्रमानुसार वेद मार्गावर आचरण करतात आणि त्यांना कशाचे भय वाटत नाही. ते रोगराई मुक्त असे जीवन जगतात.

२. रामराज्यात शारीरिक, प्रारब्धाचे व भौतिक कष्ट कोणालाही होत नाहीत. सर्व लोक एकमेकांवर प्रेम करतात व आपापल्या धर्माचे पालन करतात.

३. धर्म आपल्या चारही चरणा अनुरूप (म्हणजेच सत्य, शौच, दया व दान) असे परिपूर्ण होतात व स्वप्नात देखील पाप वृत्ती नसते. सर्व स्त्री-पुरुष रामभक्त असतात व सगळ्यांना मोक्षप्राप्ती होऊन सद्गती प्राप्त करण्याचा अधिकार असतो.

४. बाल्यावस्था मध्ये मृत्यू होत नाही तसेच कुठल्याही प्रकारची व्यथा कोणालाही नसते. सगळ्यांचे शरीर सुंदर, निरोगी असते.

५. सगळे दंभरहीत असतात व धर्मपरायण तसेच पुण्यात्मा असतात. एक दुसऱ्याचा आदर करणारे पंडित व ज्ञानी असतात. कृतज्ञता उपकाराची भावना जपणारे असतात.

६. रामराज्यात सर्व जड, चेतन कोणालाही कसलेही दुःख नसते. राम राज्यातल्या सुख आणि संपत्तीचे वर्णन साक्षात श्री विष्णू आणि श्री सरस्वती देखील करू शकत नाही एवढे अधिक असते.

★ ★ ★

वसंत देशपांडे

आपल्याला नक्की काय करायचं आहे हे लक्षात घेवून आपण काम केले पाहिजे.

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

Umesh Ghotekar

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

Yogesh Mahashabde

एकनाथ महाराजांनी अनुभवलेला निसर्ग

एकनाथ महाराज म्हणजे संतवाङ्मयातील परंपरेने आलेले व्यक्तिमत्व. जनार्दन स्वामी त्याचे गुरु. त्यांनी घडवलेली ही महान किर्तीची अद्भुत प्रेमळ मुर्ती. त्यांच्याविषयी पुराणात इतर साहित्यात कितीतरी वाङ्मय प्रत्येकाने वाचले असेलच.

अगदी लहानपणी 'आजोबा मी कोण आहे' म्हणणारे आणि आजोबा म्हणजे चक्रपाणी तू कोणी नाही का माझा असे सांगणारे त्यांचे नाते होते. लहापणापासून आई वडिलांचे छत्र हरवलेले, एकनाथ एकपाठी होते. शास्त्रीबुवांनी संथा दिली की तोंडपाठ, बालमनात विचारांचे अगदी कोलाहल असायचे. नाथांचे शिकून झाले की संवंगड्या बरोबर निसर्गाच्या कुशीत खेळ मांडत वाळवंटात. नदीकिनारी अज्ञानाचे घर उघडावे म्हणून आदिमायेला विविध स्वरूपात साद घालीत.

दार उघड बया, दार उघड.

दिवसामासाने एकनाथ वाढत होता. बुध्दीही झपाट्याने प्रगल्भ होत होती. अभ्यासात हुशार. व्यवहारात समज येत होती. पायातल्या चाळांच्या नादात आणि हातीच्या चिपळी टाळांच्या नादात चक्रधर स्वामींनी रचलेले काव्य गाता गाता रंगून जायचा. भानुदास महाराज हे त्यांचे पणजोबा, त्यांचे अभंग वाचतांना हर्षभरित होऊन जायचा. पण साऱ्या वेदशास्त्राचे सार सांगणारे गुरु कधी भेटतील ह्या एकाच ध्यासाने तो चलबिचल होत असे. गुरुंच्या शोधात दिशाहिन झालेला एकनाथ गाव सीमा ओलांडून पुढे गेला. वाटेतल्या प्राण्यांना चराचर सृष्टीला पश्चिम क्षितिजावर आलेल्या सूर्यदेवाला एकच प्रश्न साऱ्या निसर्गाला विचारू लागला, 'माझी गुरुभेट कधी होईल.' अनवाणी पायांनी काटेरी झुडपातून जातांना कावळ्याने दाद दिली, एकनाथाला ज्ञानेश्वरांची विराणी आठवली.

पैल तो गे काऊ कोकताहे. हा असा आपल्याला गुरुदर्शनाचा शकुन तर सांगत नसेल ना. एकनाथांचं अंतर्मन आर्ततेने भवतालालाच साद घालू लागला. सांगा वृक्ष वेलींनो, माझ्या गुरु माऊलींची खुण सांगा. हे विराट आकाशा, तुझ्याच छत्रा खाली गुरु स्थान असणार आहे. हे चांदण्यांनो तुमचा प्रकाश मला द्या. हे दशदिशांनो मला तुमची व्यापक दृष्टी द्या. हे पर्वतांनो, डोंगरांनो, पुढच्या पाऊलांसाठी वाट द्या. हे वणू तुझा सूर दे. गाईन मी गाणी. पण गुरु भेट होऊ दे, बकुळी, चाफा, गुलाब, शेवंती, तुमची ओंजळभर फुले द्या. वाहीन मी गुरु चरणांवर. पंचामृती पुजा करायची मला गुरुंची. पूर्वेकडे हळूहळू प्रकाश किरणे उमलू लागली. वाऱ्याच्या झोताने अवघा आसमंत सुगंधित झाला. पक्षीगणच कुंजन सुरु झाल. काही वारकरी भजन म्हणत होते. एकनाथही गुणगुणू लागले.

कुठ निघालास रे पोरा कुणीतरी विचारले. ते म्हणाले, सदगुरु कडे. जगामध्ये गोर गरिब सर्वांना एकत्र करिन. बहुजन समाजापर्यंत पोहचेल, त्यांचे दुःख कष्ट नष्ट करेन. स्पृश्य अस्पृश्य हा भेद नाहीसा करिन. त्यांच्या सुखदुःखामध्ये मला रममाण व्हायचे आहे. त्यांना सनातन धर्म, वेद, वेदान्त यावर नितांत श्रध्दा होती. परंतु ती संस्कृत भाषेमध्ये असल्यामुळे सर्वसामान्य जनमानस त्यांना वंचित होता. सर्वांना त्यांचा लाभ मिळाला पाहिजे. ही मनोमन इच्छा होती. त्यासाठी योग्य सदगुरुच्या शोधात निसर्गाशी हितगुज करित चालताना वाटेत येणारे खाच खळगे, अनेक अडचणींना सामोरे जाऊन गुरुच्या सान्निध्यात कधी आपली भेट घेईल ह्याची ओढ होती.

हळूहळू डोंगर ओळ जवळ येत होती. डाव्या हातीचा सूर्य क्षितिजावर टेकला. अंधार पडला तरी एकनाथ चालतच राहीला. बरोबर संपूर्ण निसर्ग होता. डोंगर, दऱ्या, नदी नाले, अथांग समुद्र, आकाश, पशु-पक्षी साऱ्यांची सोबत होती. साऱ्या नभांगणात लक्ष लक्ष दिव्यांची रांगोळी उमटली होती. एकनाथाच्या मनात आले, सदगुरु हा आकाशासारखा असणार, साऱ्या सृष्टीवर वात्सल्याचा हळूवार स्पर्श करणारा, भूतलावर आपले अखंड नीलछत्र धरणारा आणि दुरितांचा अंधःकार नाहिसा करणारा अचानक गुरुस्थान जवळ आले की काय असा भास झाला.

एक बंद दरवाजा आला, पहारेकरी अडवू लागले, ते तनामनातून आर्त साद घालू लागले.

उघडावे दार, दर्शनासी द्यावे

थोड्या वेळाने पहारेकऱ्याने त्यांना आत सोडले. 'कडी लावून घे आणि माझ्यासमोर ये' आवाज आला. एक आश्वासक दृष्टी आणि आवाजाची जरब एकनाथांनी जाणली. स्वतःचे अस्तित्व विसरले. सात्विक भाव जागृत झाला. ये हृदयीचे ते हृदयी घातले. गुरुमाऊलींनी ह्या अज्ञानी बालकाला सर्वार्थाने आपलेसे केले. एकनाथांनी जनार्दन स्वामींनी सांगितल्यानुसार सर्व सुत्रे आचरणात आणली. त्यात प्रत्येक विषयीचे उद्दिष्ट, मुखोद्गात ऋचा, योग साधना, समाजात आलेली मरगळ, अनिष्ट रुढी परंपरा, स्पृश्य अस्पृश्य भेदभाव ह्यासाठी ते जन्मभर राबले.

गुरुंचा शिष्य पूर्ण ताऊन सुलाखून निघाल्यावर ते प्रवचन किर्तने करित असत. प्रपंचात राहून परमार्थ करित. समाज घडवण्यासाठी कितीतरी भारुडे रचली, अगणित गवळणी रचल्या. जनसामान्यांपुढे त्या प्रत्येक काव्यातून समाज प्रबोधन केले. देवाचे गारुड, मुंगीचे वारूळ कितीतरी अभंग आहेत. ह्या महाराष्ट्राच्या संताने असंख्य पावलांना भक्तीचे माहेर घर दाखवले. अलौकिक अभंग देऊन प्रत्येक अभंगाच्या शेवटी एका जर्नादनी लिहून गुरुंना त्यांची भेट अर्पण केली. ४-५ वर्षात गुरुच्या कसोटीत एकनाथ उतरला होता. गुरुही आनंदी होते. असे हे समाज प्रबोधनाचे माध्यमकर्ते एकनाथ महाराज पुढेही बरेच दिवस आपल्या ओघवत्या पध्दतीने अखंड प्रयत्नशील राहिले. सामुहिक विकासाची प्रेरणा देणारी एक ज्योत सतत तेवत ठेवण्याचा त्यांचा प्रयत्न जनमानसाने सुध्दा कृतकृत्य केला.

“हे जनत्रियंता, तू म्हणजे परमेश्वराचा श्वास, एका असहाय्य जीवाचा आधारस्तंभ, आजपर्यंत तुझे अस्तित्वच कुणाला कळले नाही अशा प्रेमाचा धनी तू आम्हाला कर” ही आर्त विनवणी.

★ ★ ★

श्रीयुत उल्हास पुराणकर

सर्वसामान्य जनतेकडे दुर्लक्ष हेच आपल्या अधःपतनाच मूळ कारण आहे.

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

Vivek Borvankar

मराठ्यांचे आरमार

झपाट्याने तंत्रज्ञानामुळे युध्याचे तंत्र व मंत्र बदलत असून आरमाराची सामर्थ्य संपन्नता त्याला फार महत्व प्राप्त झाले आहे. तागडी घेऊन आलेला गोरा सोजीर तलवारीचा धनी झाला ते आरमाराच्या जोरावर. भारतात राजा समुद्रगुप्त, केरळातील कुंजाली, झामोरीयन ह्या राजांनी आरमार उभे करण्याचे प्रयत्न केले पण त्यात सातत्य नव्हते. सतराव्या शतकात शिवाजी महाराजांनी आरमाराचे युध्द कालीन महत्व ओळखून योजनाबद्ध आरमार बांधणी करून तत्कालीन सागर सिमेचे संरक्षण करण्याची तजवीज केली. शिवरायांचे हे भारतीय इतिहासातील आगळे-वेगळे कर्तृत्व आहे. म्हणूनच शिवप्रभूंना 'भारतीय नौसेनेचे' आद्य प्रवर्तक मानतात. १६ वर्षांचे असताना महाराज स्वतः महाडच्या समुद्र किनारी रपेट मारून सागरी युध्दतंत्राच्या बारकाव्याचा अभ्यास करीत. महाराजांनी भुईकोट किल्याप्रमाणे जलदूर्गासाठी अग्रक्रम देत सिंधुदुर्ग, विजयदुर्ग, रत्नदुर्ग, अंजनवेल, खंदेरी असे लहान मोठे दुर्ग बांधून सागरी संरक्षणावर विशेष लक्ष केंद्रित केले.

शिवकालीन भौगोलिक, वैज्ञानिक, राजकिय, समाजिक व आर्थिक परिस्थिती लक्षात घेतल्यास समजते की शिवराय हे सागरी युध्द शस्त्रसज्जतेबाबत काळाच्या फार पुढे होते. सागरी मोहीम चालू असताना एखादे गलबत जायबंदी झाले तर तत्काळ त्याची डागडुजी करता यावी म्हणून 'गोऱ्या खलाशांच्या मार्गदर्शनाखाली मराठ्यांनी प्रत्येक जलदुर्गाच्या सागरी भागालगत तरते तराफे (Floating Docks) बांधून जहाज बांधणी उद्योगास चालना दिली. मालवण ही शिवरायांची आरमार राजधानी (Naval Headquarter) होती. महाराजांचा राज्याभिषेक झाला तेव्हा त्यांच्या आरमारात ७४ जंगी बेडे (War Ships) होते. अंदाजे ३०० मचवा (Boats) होत्या. ह्या आरमारात ३००० ते ३५०० खलाशी/सारंग तैनात होते. हे मराठ्यांचे आरमार दोन विभागात (Fleet) कार्यरत होते. या आरमारावर तेव्हा सालीना खर्च दशलक्ष मोहरा इतका होता हे मल्हारबाबा बारगीर ह्यांचे दस्ताऐवज व चिटणीसांच्या बखरीवरून समजते. कोकणी (भंडारी, वारली, कातकरी) ह्या जमाती बरोबरच मराठ्यांच्या आरमारात रोहिला, चाऊस, हबशी हे परधर्मीय सुध्दा होते. ह्या आरमाराचा मुख्य गोलंदाज (Chief Gunnery Officer) होता चाऊस इब्राहीम तर सरखेल दर्यासारंग (Admiral) होते तुकोजीराव आंग्रे. कान्होजी आंग्रे ह्यांचे वंशज.

मराठ्यांच्या आरमारात विविध प्रकारची जहाजे होती. नाव किंवा मचवा ही लहान जहाजे मालाची ने-आण करत (Logistic Support) रसद सतत पुरवून शिबंदीचा व्यवहार चोख पाळत असत. गलबत ही तिन-तिन शिडे (Saill) असणारे मध्यम पल्याची जहाजे होती. या गलबतांवर एका दर्यासारंगाच्या हाताखाली ३० ते ४० खलाशी कार्यरत असत. पाल/शिरब ही जहाजे ३०/४० टन वजनाची असत. ह्या जहाजांच्या मध्यभागी तिन-तिन संकेत ध्वज दंड (Flag mast) असत. ह्या जहाजांच्या लाकडी भितींना गोलाकार भोके (Port Hole) पाडून त्यात उखळी तोफा बसवत असत. किनारपट्टीचे संरक्षण करून व्यापारी नौका व मच्छीमारांचे रक्षण ह्या नौका करत असत. जंगी बेडा (War Ship) या संज्ञेस पात्र असणारे जहाज म्हणजे धुराळ होय. या नौकेवर स्वतः स्वार होऊन सरखेलदर्यासारंग युध्दाची मोहीम आखून नेतृत्व करत (Operation Command). पाणसुरुंग किंवा सागरी अडसर दूर करत क्षिरसागराच्या अंतरंगात (Deep Sea) घुसून शत्रूवर हल्ला करीत असत. पाणी साठवण्यासाठी ह्या जहाजांच्या भींतीवर मोठमोठ्या पखाली व डेकवर लाकडी ड्रम ठेवलेले असत. धुरब ही तेव्हाची ध्वजनौका होती. ह्या जहाजांवर दारुगोळ ठेवण्यास भांडारे पण होती. या प्रकारच्या जहाजावर १००/१२० तांडेल कार्यरत असत. ही जहाजे सागवानी लाकडांनी बांधल्यामुळे भक्कम मजबुत व टिकाऊ असत. या जहाज बांधणीचा खर्च २०हजार हौन मुद्रा इतका असे. १६५९ ते १६७४ पर्यंत शिवरायांच्या आरमाराने बरीच मोठी मजल मारली होती.

जंजिराच्या सिद्धी बंधू बरोबर सतत लढा देत डच, फिरंगी, गोरा सोजीर त्यांच्यावरही मराठ्यांच्या आरमाराने जरब

बसवली होती. १६७४ राज्याभिषेक प्रसंगी कंपनी सरकारने हॅन्री ऑक्सिडन हा प्रतिनिधी नजराणा देऊन पाठवला होता. तो धूर्त व चतुर ब्रिटीश महाराजांना एक नजराणा पेश करत सवलती मागत होता. कंपनी सरकारचे अंतस्थ कुटील हेतू ओळखत शिवराय त्याला खडसावत तंबी देत गरजले, 'स्वराज्याच्या किनारपट्टीच्या सिमेपासून ३० सागरी मैल दूर राहून इंग्रजी जहाजांनी सफर करायची अन्यथा ती जहाजे जप्त करून दंड वसूल केला जाईल. स्थानीक व्यापारी, मच्छीमार व सागरी संपत्तीचे नुकसान खपवून घेतले जाणार नाही. हा प्रसंग १६७४ मधला. भारत सरकारने सागरी आर्थिक मर्यादा कायदा (Exclusive Economy Zone) पास केला. शिवाजी महाराज किती प्रजाहितदक्ष, सुरक्षेबाबत संवेदनशील व दूरदृष्टीने विचार करणारे कुशल सेनानी होते हे लक्षात येते.

मराठ्यांच्या ह्या आरमाराने गनीमीकाव्याप्रमाणे एक अद्भुत सागरी प्रकार सुरु केला. जमीनीवरून हल्ला झाला तर सागरी सीमेवरून शत्रूच्या गोटात शिरून गनीमाला कापून नेस्तनामूद करणे हेच आधुनिक युध्दातील (Amphillious Warfare) होय. या युध्दप्रकाराचे जनकत्व महाराजांकडे म्हणजे मराठा आरमाराकडे जाते. १९७१ बांगला मुक्ती संग्रामात हेच युध्दतंत्र आम्ही वापरून पाकिस्तानी नौसेनेचे कंबरडे मोडले. आरमाराचा शुध्दतंत्र अभ्यास करून रणगाजी सागरी काफिला (Naval Fleet) उभे करणाऱ्या ह्या राजास सलाम. थोड्या सागरी मोहीमांचे नेतृत्व दस्तुरखुद्द राजांनी केले. पण त्यांना सागरी आजाराची (Sea Sickness) बाधा होत असे म्हणून ही धुरा त्यांनी तुकोजी आंग्रे ह्यांच्यावर सोपवली. लेखनसिमा.

विनायक श्रीधर अभ्यंकर
निवृत्त नौसेना अधिकारी

HOMEOPATHIC CONSULTANT

Dr. Sharayu Purankar
B.H.M.S., C.C.H., CGO (Mumbai)

- Paediatrics
- Joint Complaints
- Skin Complaints
- Respiratory Complaints
- Immunity Building

Aarogyam

201, 2nd Floor, Fortune Plaza,
Aamchi Colony, NDA - Pashan Rd.,
Opp. Bank of Maharashtra,
Bavdhan, Pune - 411 021.

Mob.: 9545516227

Clinic Time :

Mon to Sat.: 10 to 12 Morning
Mon to Friday : 6 to 8 p.m. evening

शास्त्रीय संगीत में राग और

प्रकृति यह स्वयंभू है, मनुष्य स्वयं इस विहंगम प्रकृति का अंग है। प्रकृति के बिना मनुष्य का कोई अस्तित्व नहीं है। मनुष्य और प्रकृति एक-दूसरे के पूरक हैं; यह वाक्य हम "सृष्टि मार्ग संस्था" के विशिष्ट वाक्यों में भी पढ़ चुके हैं। इसी प्रकार मनुष्य की भावनाओं और पर्यावरण के बीच भी गहरा संबंध है। प्राचीन संगीत परंपरा में रागों का चलन प्रत्येक मौसम की प्राकृतिक लय और विशेषताओं से प्रभावित है।

संगीत के समय सिद्धांत के अनुसार ही राग और रतुओं का सम्बन्ध प्राचीन ग्रंथों में मिलता है। जिसे रागों का ऋतु सिद्धांत कहा जा सकता है। भारत के सभी प्रांतों में ऋतुओं के अनुसार लोकगीतों का प्रचलन रहा है। अनेक लोकगीत और लोक धुनें भी शास्त्रीय संगीत में ग्रहण की गई हैं। सामाजिक परिस्थिती, लोक संस्कृति, भाव और समय क्रमशः एक दूसरे के जुड़े हुए हैं। अतः समय और परिस्थिती के अनुरूप ही गीत रचे गए और गाए गए। वैदिक काल में भी सामवेद के साम की उपासना ऋतुओं के अनुसार बताई गई हैं। प्राचीन काल में जन रागों का जन्म हुआ और वह समाज में अच्छी तरह प्रचार में आया तब संगीतकारों ने ऋतुओं के अनुसार रागों की रचना की। रागों की ऋतुओं के अनुसार भावोत्पत्ती यह गायक के गायकी पर निर्भर हैं। अधिक चमत्कारी गायन या तानबाजी करने से रागों के भाव नष्ट हो जाते हैं। तथा निश्चित ऋतु में गाया जाने वाला निश्चित प्रकार का राग भी उतना प्रभावी नहीं हो पाता। उदा. के लिए राग-दरबारी जो गंभीर प्रकृति का राग है इसमें अधिक तानबाजी करने से उसकी गंभीरता नष्ट होती है। और साथ ही उस राग की पद विकृती, राग, ताल, पद, भाषा, भाव, रस नष्ट हो जाता है। और वह संगीत लोकप्रिय नहीं हो पाता। पं. शारंगदेव ने अपने ग्रंथ में प्रत्येक राग का सम्बन्ध ऋतुओं से स्थापित किया है। जैसे - गौड पंचम राग ग्रीष्म ऋतु में, भिन्न षड्ज राग हेमन्त ऋतु में, हिंदोल राग बसन्त ऋतु में।

रागों का समयसिद्धांत भी इसी के आधार पर निश्चित किया गया। रागों के समय सिद्धांत में रागों को चार प्रहरों में विभाजित किया गया है। इसी प्रकार संधिप्रकाश राग जो प्रातः और सायंकाल के समय गाए जाते हैं उनकी एक अलग श्रेणी है।

प्रत्येक राग प्रकृति की निरंतर बदलते स्वभाव की बारिकियों को दर्शाने के लिए बहुत ही सावधानी से तैयार किया गया है। कोई भी राग अपनी रचनाओं के माध्यम से श्रोताओं को एक संगीतमय यात्रा पर ले जाता है।

शीतकाल अर्थात् ठंड का मौसम, राग यमन और राग मालकौंस जैसे रागों में अभिव्यक्त होता है।

शरद ऋतु में बागेश्री और भैरवी जैसे रागों का प्रस्तुतीकरण अपने भावपूर्ण और ध्यानपूर्ण स्वर के साथ आत्मनिरिक्षण और शांति का वातावरण बनाते हैं।

मान्सून के आगमन के साथ ही, मल्हार के सभी प्रकार के राग जागृत हो उठते हैं। सुरोंकी जटिलता और उसका क्रियात्मक प्रभाव तूफानी प्रकृति को दर्शाता है। ऋतु बसन्त अपने रंगों के साथ राग-बसन्त और राग-बहार में व्यक्त होता है। यह राग उत्साह का वातावरण निर्माण करते हैं तथा इन रागों के सुरः-

खिलते फूलों, चहचहाते पक्षियों और सूरज की हल्की गर्मी को प्रदर्शित करते हैं।

इस प्रकार शास्त्रीय संगीत के राग भी मानव जीवन और प्रकृति के बीच गहरा संबंध स्थापित करते हैं।

श्वेता जोशी

ताडोबा जंगल सफारी

मैत्री म्हणजे माणसाने भावनिक गरजेतून विकसित केलेली सर्वात सुंदर संकल्पना आहे. समवयस्क मैत्रीणी म्हटलं की गप्पांना ऊत येतो. किती विषय चघळले जातात. अशाच गप्पांमध्ये रंगलो असताना पिकनिकला जाण्याचा बेत ठरला. पण जायचे कुठे ? कारण सगळ्यांची वय ७५च्या वर. त्यामुळे खूप दूर जावे का ? अशातच माझ्या डोक्यात ताडोबा जंगल सफारी करावी अशी कल्पना आली कारण माझा मुलगा व सून जुहिली हे दूर अरेंज करतात. मी तिला विचारले, ती म्हणाली “जाऊया दोन दिवसाची ट्रिप करूया” आणि सोबत ती असल्यामुळे आमची चिंता मिटली.

सगळ्याजणी तयार झाल्या. ठरल्याप्रमाणे १२ जूनला सकाळी पाच वाजता विमानाने निघालो. सात वाजता नागपूरला पोहोचलो. हॉटेलची गाडी न्यायला आली होती. आम्ही दहावाजेपर्यंत नागपूरला थांबलो. नंतर आम्ही ताडोबाला जायला निघालो. थोडा वेळ आराम करून आम्ही दोन वाजता दुपारच्या सफारीला निघालो. ओपन जीपमध्ये आम्ही सहा जणी एकत्र होतो. सगळे सोपस्कार आटपून जंगलात एकत्र एन्ट्री केली. हिरवे हिरवे गार जंगल, मधूनच एखादा पक्षी दिसत होता. हरणाचे पिल्लू इकडून तिकडे जात होते. असंच जंगल न्याहाळत, एन्जॉय करीत पुढे चाललो होतो. केव्हा कुठून वाघोबा येईल हे सांगता येत नव्हते. आमचा गाईड खूप चांगला होता. त्याला रोडवरचे पगमार्क बघून समजत होते की कुठला वाघ कुठल्या दिशेने गेला आहे.

एक तास तर आम्ही नुसते जंगलात फिरत होतो. नुकताच पाऊस पडल्यामुळे सगळी झाडे हिरवीगार झाली होती. काही बांबूची झाडे तुटून खाली पडली होती. झाडांचे सुध्दा एक गणित असतं, असं म्हणतात. जंगल आपल्याकडे काही मागत नाही व आपण काही देत नाही. पशुपक्षी यांच्या पोटापाण्याची व्यवस्था निसर्गाने केली आहे. वाढलेले झाड तुटून खाली पडले की ते सुकते, नंतर त्याला वाळवी लागते, ते खाण्याचं काम पक्षी करतात. असं आम्ही जंगल एन्जॉय करत फिरत होतो. अचानक गाईडचं जमिनीकडे लक्ष गेले. त्याला पगमार्क वरून वाघ कोणत्या दिशेने गेला आहे हे कळले आणि पाच मिनिटात आमच्या गाडीच्या समोरून ‘छोटी तारा’ नावाची वाघिण रस्ता क्रॉस करून निघून गेली. आम्ही बघतच राहिलो, सर्वजण खूप खुश झाले. पहिल्या सफारीत एवढ्या जवळून वाघीण बघायला मजा आली. नंतर दुसऱ्या दिवशी पुन्हा सकाळी चार वाजता उठून सकाळची सफारी केली. सकाळी सुध्दा आम्हाला माया वाघिणीचा बछडा समोरून बघायला मिळाला. ऐटीत रोडच्या बाजूला बसला होता. पुन्हा आम्ही जंगलात फिरून हॉटेलमध्ये परत आलो. आल्या आल्या थंड टॉवेलने तोंड पुसण्यास दिले. त्यामुळे थकवा निघून गेला. हॉटेलमध्ये सर्व व्यवस्था खूप छान होती.

पुढे, दोन वाजताची, उन्हात सफारी होती. त्यामुळे आम्ही सर्वांनी एसी रूममध्ये झोप काढली. पुन्हा उत्साहाने दोन वाजता सगळी जण सफारीला निघालो. ऊन खूप होते परंतु सफारीचा आनंद लुटायचा होता ना!

गाईडला माहित होते आता वाघ कुठे असणार, तो पाण्याच्या काठी बसला असेल. त्यानी गाडी सरळ तिकडे नेली आणि समोर बघतो तर ‘मटकासूर’ नावाचा खूप मोठा आणि लहू वाघ बसला होता. आम्ही दोन तास उन्हात गाडीत बसलो होतो. त्या वाघाला बघण्याचा आनंद काही औरच होता. थोड्या थोड्या वेळाने तो जागा बदलत होता. एक आगळावेगळा अनुभव सोबत घेऊन आम्ही परत फिरलो. थोडे फिरून झाल्यावर पुन्हा आम्हाला झाडीत समोर ‘बबली’ नावाची वाघिण आणि तिचे तीन बछडे एकमेकांशी मस्ती करत असताना दिसले. खूपच विलोभनीय दृश्य होते. आपण टीव्ही मध्ये बघतो तसे दृश्य डोळ्यासमोर. त्यांची ती मस्ती बघताना डोळ्याचे पारणे फिटले आणि असाच जंगल सफारीचा आनंद घेऊन आम्ही परत फिरलो.

तिसऱ्या दिवशीची सफारी थोड्या दूरच्या जंगलात होती. हॉटेलपासून एक तासाच्या अंतरावर जंगल होते. आम्ही गाडीने

तिथे गेलो. सकाळी जंगलातील थंडगार हवा, हिरवेगार आगळे वेगळे जंगल, पक्षी तर किती प्रकारचे बघितले. अस्वल, हार्डिंगे बघून मजा आली. तिथे एक छोटेसे गांव होते. खूपच छान अनुभव घेतला. २०० लोकांची वस्ती असलेले पांगडी गाव. नेटवर्क नसल्यामुळे फोनचा वापर नाही. एकमेकांच्या सोबतीने सुखदुःखात सहभागी होत त्यांचे जीवन जगणं सुरु होतं. वाघ येऊन कधीही कोणालाही उचलून नेईल त्याचा भरवसा नाही.

आता मात्र मुलांना शाळेत पाठवीत आहे, मोजक्या पण मुलींना सुध्दा टाटा कंपनी हे बागकाम, नर्सिंग, हॉटेल मॅनेजमेंट अशा प्रकारचे उद्योगाचे फ्री मध्ये प्रशिक्षण देण्याचे तीन उपक्रम राबविणार आहेत. त्यामुळे तेथील लोकांच्या पोट्यापाण्याचा प्रश्न सुटेल आणि गावाची विकासाकडे वाटचाल होईल हे ऐकून खूप बरे वाटले.

अशी आमची तीन दिवसांची पिकनिक पार पडली. कोणालाही काही त्रास झाला नाही. आम्ही परत जाण्यासाठी नागपूरला आलो. नितीन गडकरी साहेबांनी नागपूरचे सुशोभीकरण केले आहे. रस्ते, मेट्रो, विमानतळ सगळे बघण्यासारखे आहे. असे आमचे नागपूर शहर बघून सगळ्या जणी खूप खुश झाल्या. आणि एक सुंदर अनुभव सोबत घेऊन आम्ही परत फिरलो. तुम्ही सर्व ताडोबा जंगलाला आवर्जून भेट द्या आणि जंगल सफारीचा आनंद लुटा.

★ ★ ★

संध्या वणीकर

अमृतलाल रायसोनी

प्रेमचंद रायसोनी

020-27245183

A-9423210700

P-9730080600

अंबिका ट्रेडर्स

स्टेशनरी व ऑफिस मटेरियल के होलसेल विक्रेता

बजाज ऑटो के सामने, भाजी मंडई रोड, मुलवी अपार्टमेंट,
विवेकनगर, आकुर्डी, पुणे - 411 035.

समुपदेशन (Counselling)

आज आपण एकविसाव्या शतकात जरी पोहचलो असलो तरी आज आपल्या समाजात समुपदेशन (Counselling) म्हणजे काय? याविषयी म्हणावी तितकी जागरूकता (Awareness) नाही.

शरीराचे आजार हे दिसतात पण मनाचे आजार दिसत नाहीत. योग्यवेळी आपण जर समुपदेशक (Counsellor / Psychologist) यांची मदत घेतली तर आपण आपले जीवन सकारात्मक आणि आनंदीपणे जगू शकतो.

समुपदेशन (Counselling) ही आज काळाची गरज आहे. बऱ्याचदा लोक काय म्हणतील? लोक मला हसतील! मला काय गरज आहे? सगळ्यांना कळेल! या विचारांनी ती व्यक्ती घाबरते आणि समुपदेशनासाठी (Counselling) तयार होत नाही. पण इथे मला एक गोष्ट नमुद करावीशी वाटते की, समुपदेशक हे तुमच्या सगळ्या गोष्टी confidential ठेवतात. तेव्हा उगीच या गोष्टींचा गैरसमज करू नका.

बहुतेक लोकांना असा गैरसमज आहे की, समुपदेशक (Counsellor / Psychologist) हे लोकांचे म्हणणे ऐकतात आणि असं करा, असं करू नका अशा सूचनांची यादीच देतात, पण असे नाही. Counsellor / psychologist या अश्या प्रोफेशनल व्यक्ती असतात ज्यांनी मानसशास्त्र या विषयांवर सखोल अभ्यास केलेला असतो व अनुभवाने संपन्न असतात. समुपदेशक तुम्हाला तुमच्या समस्यांबाबत बोलण्यास उद्युक्त करतात आणि तुमच्या समस्येचे मूळ कारण (Root cause) शोधून त्यांवर मात करण्यासाठी काही Strategies / Therapies ते वापरतात. तुमच्या मनातील जागरूकता (Self awareness) वाढवण्यासाठी मदत करतात.

समुपदेशक हे कधीच तुम्हाला तुमचा हा निर्णय योग्य आहे/नाही असे न सांगता ते तुमच्या विचारांना योग्य दिशा देतात. एकदा का तुमच्या विचारांना योग्य दिशा मिळाली की, तुम्ही सुखी/ आनंदी सकारात्मक जीवन जगू शकता. यासाठी Professional Counsellor/Psychologist तुम्हाला मदत करतात.

वेळीच जर योग्य counselling केले तर बऱ्याच दुर्घटना टळू शकतील. माझी समाजाला एक कळकळीची विनंती आहे की, जशी तुम्ही तुमच्या शरीराची काळजी घेता तशीच तुम्ही तुमच्या मनाची पण घ्या. जर मन खंबीर व प्रफुल्लित असेल तर याचा चांगला परिणाम शरीरावर पण नक्कीच होतो.

★ ★ ★

श्रुती पेटारे
समुपदेशक

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from
Arun Puranik

निसर्ग भ्रमण

निसर्ग नियमानुकूल जीवन पध्दतीचा स्वीकार करावा हे आपल्या सृष्टीमार्ग संस्थेचे मुख्य उद्दिष्ट्य आहे. त्यासाठी अनेक उपक्रम आयोजित केले जातात. डोंगर, दऱ्या, झाडे, वनस्पती, नदी, सागर अशा निसर्ग निर्मित गोष्टींच्या सान्निध्यात जावे. त्यापासून नवीन ऊर्जा मिळवावी या उद्देशाने आपल्या संस्थेद्वारे दर वर्षी सहल ठरविली जाते.

यावर्षी आपली सहल रविवार दि. २४/१२/२०२३ ला वनविहार व निसर्ग दर्शन करण्यासाठी रोहिडेश्वराच्या पायथ्याशी गेलेली होती. सकाळी सात वाजता आम्ही सर्व उत्साही सहप्रवासी संपूर्ण तयारीनिशी एकत्र जमलो. गप्पा गोष्टी करीत गाणी गात नेकलेस पाईटला केव्हा पोहोचलो ते कळलेच नाही. एका छोट्या टेकडीला गोल वळसा घालून वाहणारी निरा नदी व तिच्या प्रवाहामुळे तयार झालेला नेकलेस म्हणजे निसर्गाचा अद्भुत चमत्कारच म्हणावा लागेल. ती सृष्टीकर्त्याची मनाला भुरळ पाडणारी कलाकृती आपल्या कॅमेऱ्यात साठविण्याचा प्रयास प्रत्येकजण करत होता. तेथून निघून आम्ही भोर या गावी पोहचलो. या गावाला शिवकालीन वारसा लाभलेला आहे. या ठिकाणी आम्ही प्रसिद्ध राजवाडा पाहिला. आसपासच्या पंचक्रोशीचा कारभार सांभाळणाऱ्या शिवाजी महाराजांच्या दरबारी असणाऱ्या पंतसचिवांचा हा राजवाडा आजही सुस्थितीत आहे. त्या राजवाड्याची देखरेख करण्याची जबाबदारी काही कुटुंबाकडे आजही सोपविलेली आहे. वाड्याचे मजबूत दगडी बांधकाम, प्रत्येक खांबावरील नाजूक कोरीव नक्षीकाम हे त्याकाळातील उन्नत वास्तू शिल्पकलेचे, त्या काळातील प्रगत संस्कृतीचे व ऐश्वर्याचे प्रतीक आहे. वाड्याच्या जवळ महादेवाचे अत्यंत प्राचीन मंदिर आहे. महादेव हा सर्व देवांचा देव आहे. त्याचे श्रद्धापूर्वक दर्शन घेऊन आम्ही पुढच्या प्रवासाला निघालो. आता सर्वांना शेत व शेतमळा बघण्याची ओढ लागली होती. हिरव्यागार वनराईने नटलेल्या शेतातील सुंदर वास्तुत प्रवेश केल्याबरोबर आम्ही प्रसन्न झालो. सारा थकवा निघून गेला. शिवाजी महाराजांच्या पदरी असलेले शूर पराक्रमी सरदार कान्होजी जेधे यांचे वंशज असलेल्या श्री. अशोक जेधे यांनी तो मळा फुलविला होता. एक एकर जागेमध्ये त्यांनी आंबा, चिक्कू, फणस, नारळ, सिताफळ, रामफळ एवढेच नव्हे तर सफरचंदाचीही खूप झाडे लावली आहेत. तसेच जाई, जुई, शेवंती, जास्वंद इ. फुलझाडेही फुलविली आहे. अनेक प्रकारच्या वनौषधी वनस्पती लावलेल्या आहेत. प्रदुषण मुक्त अशा ह्या प्रसन्न वातावरणात सर्वांची मने आनंदाने काठोकाठ भरून गेली. सर्वप्रथम गरम गरम पोहे व चहा असा मनसोक्त नाष्टा केला. नंतर बसमध्ये बसून आम्ही रायशेवराच्या पायथ्याशी पोचलो. याच गडावर शिवाजी महाराजांनी आपल्या सवंगड्या समवेत स्वराज्य स्थापनेची शपथ घेतली होती. त्या पुण्यपावन स्थळाला श्रद्धापूर्वक नमन केले. पायथ्याशीच असलेल्या पुरातन नागेश्वर महादेवाचे व गोमुखातून येणाऱ्या पवित्र तिर्थाचे दर्शन घेतले. थोड्या अंतरावर जीवा महालेची समाधी होती. 'होता जीवा म्हणून वाचला शिवा' हा अफझलखान वधाचा रोमांचकारी इतिहास नजरेसमोर तरळून गेला. तेथील नदीवर झुलता पुल होता. त्यावरून चालण्याची मौज सर्वांनी अनुभवली. आणखी काही अंतरावर निरा नदीवर बांधलेले देवधर धरण बघितले. त्या रम्य परिसरात बरीच भटकंती केली. मोकळी शुध्द हवा, शांत परिसर, हिरवेगार रान, अनेक प्रकारचे लहान मोठे डौलदार वृक्ष, पाठीशी उंच डोंगरकडे असा निसर्ग भ्रमणाचा आनंद मनमुरात लुटला. त्या जागेला असलेला शूर पराक्रमी मराठा सरदारांच्या अतुलनीय शौर्य गाथेच्या मनमोहक सुवासाने सर्वजण भारावून गेले. तो आनंद मनात साठवून परत शेतातील घरी आलो. ज्वारीची गरमागरम भाकरी, मिरचीचा ठेचा, वांग्याची भाजी सोबत गोड जिलबी अशा स्वादिष्ट मेजवानीवर सर्वांनी ताव मारला.

सृष्टीमार्ग संस्थेचे अध्यक्ष श्री. अरुण पुराणिक यांनी आपल्या संस्थेच्या कार्याची माहिती सांगितली. शरयू पुराणकर यांनी आपल्या संस्थेच्या विकासाच्या दृष्टीने अनेक महत्त्वपूर्ण योजना सांगितल्या.

थोडा वेळ विश्रांती घेऊन आम्ही श्री. अशोक जेधे यांच्या गावातील घरी गेलो. सर्व आधुनिक सुखसोयींनी सुसज्ज, स्वच्छ, निटनेटके असे त्यांचे भव्य मोठे घर बघून व त्यांचे आदरातिथ्य, नम्रता व नाविण्याचा ध्यास बघून आम्ही अत्यंत प्रभावित झालो. अत्यंत हूशार व उच्चशिक्षित असूनही त्यांनी खेडे समृद्ध केले. त्यांच्या मातोश्री तितक्याच उत्साही व कार्यकुशल आहेत. सर्वांचा प्रेमळ निरोप घेऊन व या सहलीमध्ये मिळालेल्या अपार आनंदाची शिदोरी मनात साठवून आम्ही परतलो.

अशी ही निसर्ग भ्रमणाची सहल अनेक दृष्टीने सदैव स्मरणात राहिल व त्या आठवणीचा सुगंध मनात कायम दखळत राहिल.

★ ★ ★

सौ. शोभा पांडे

उच्च कल्पनांकडे जाण्यासाठी प्रयत्नांशिवाय पर्याय नाही.

हार्दिक शुभकामनायें !

परिजात ज्योतिष केन्द्र

शिक्षा, नौकरी, व्यवसाय, विवाह भाग्योदय,
विदेश यात्रा योग, रत्नधारक और पारिवारिक
समस्याओं का अचूक निदान

सौ. ऋचा नांदुरकर

9435905580, 9425829066

बी-१८३, आदर्श नगर, होशंगाबाद रोड, भोपाळ ४६२०२६

जन्म/मरण - सुर्योदय/सूर्यास्त

जन्म आणि मरण हे सुर्योदय व सूर्यास्त ह्यासारखं असे मला वाटते. फक्त फरक एवढाच आहे की सुर्योदय व सूर्यास्त ह्याला अंत नसतो. पण आपण आपला जन्म झाला की मरण हे अटळ आहे.

जसा जन्म होतो तेव्हा कुटुंबातील सर्वजण खुश व आनंदी होतात. तसेच दिवस उजाडला म्हणजेच सुर्योदय झाला की माणुस आपल्या दिनचर्येला आनंदाने सुरवात करतो. सूर्य जेव्हा उदयाला येत असतो तेव्हा क्षितिजावर असलेली लाली बघण्यासारखी असते. तसेच जन्म झाल्यावर बाळ गोंडस व ताजेतवाने दिसते.

सूर्य हळूहळू वर येणे म्हणजेच आपले आयुष्य (जीवन) किती काळ असते हे माहित नाही. पण आयुष्याची सुरवात होते. सुख/दुःखाचे क्षण आपल्या आयुष्यात येतातच. जसे की पावसाळ्यात सूर्य ढगा आड जातो.

सुर्याची प्रखरता (१२ वाजता सकाळी) म्हणजे आपल्या आयुष्यातील खडतर/कठीण प्रवास होय. सूर्य जेव्हा अस्ताला जात असतो, ते म्हणजे आपले म्हातारपण म्हणजे ज्येष्ठत्व असे मला वाटते. सुर्याची परिक्रमा अविरत आणि निश्चित काळ असते, पण आपले तसे नसते, आपल्या आयुष्यात काळ/वेळ सांगता येणे कठीण आहे. काळ (मरण) आला की आपले आयुष्य संपते. तसे सुर्याच्या बाबतीत नसते. तो जरी कां पश्चिमेला क्षितिजावर अस्त पावतो त्याप्रमाणे तो परत दुसऱ्या दिवशी पूर्वेकडून उगवतो. म्हणजेच तो अविरत व्यस्त असतो, पण तसे नाही, तो स्थिर आहे व आपली पृथ्वी संधगतीने फिरत असते.

सुर्याची सौरशक्ती म्हणजे आपल्या अंगातील रंग, सुर्याचे भ्रमण म्हणजे आपले जीवन, सुर्याचा अस्त म्हणजे आपले वार्धक्य.

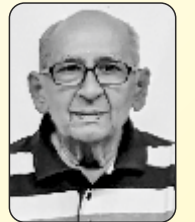
सूर्य व आपले जीवन ह्यात फरक असा आहे की, आपल्या मरणानंतर आपले काय होते हे कळत नाही. त्यासाठी आपल्या ह्या मनुष्य योनीत आपले कर्म, आपला स्वभाव आणि आपली विचारसरणी छान असेल तर आपल्याला 'पूर्वजन्म' मिळू शकतो.

सारांश: आपल्या जीवनाकडे सकारात्मकपणे बघण्याचा दृष्टीकोन ठेवा. चांगले आचर/विचार चांगले कर्म आणि संवेदनशीलता ठेवल्यास आपण आपल्या मरणाला हसत हसत सामोरे जाऊ शकाल हेच मला सुचवायचे आहे.

"Life is full of joy & sorrow
Take it sportingly, Don't be afraid of death."

★ ★ ★

डॉ. अरुण लोवळेकर

उद्दीष्ट मोठी असो वा छोटे ते गाठण्यासाठी परिश्रमांची आवश्यकता आहे.

“शो पीस”

नवीन घरात राहायला जायचे थोडे टेन्शनच आले. तिथे शेजार कसा असेल ? मला त्यांच्या ग्रुपमध्ये मिक्स करून घेतील का ? आणि मुख्य म्हणजे माझ्या वयाच्या असतील का वगैरे वगैरे.

पण एवढ्या सगळ्यात मला एक गोष्ट आवडली ती म्हणजे आमच्या घराची टेरेस हायवेला होती त्यामुळे करमायचा प्रश्न नव्हता. पण म्हणतात ना एकदा त्या परिस्थितीशी जुळवून घ्यायचे ठरविले तर पुढील सर्व मार्ग सुकर होतात. नवीन घरी शिफ्ट झाले. नवीन वातावरणाशी थोडी थोडी सवय होत चालली. आजुबाजूच्या ओळखी व्हायला लागल्या आणि मला नविन फ्लॅट आवडायला लागला तरीही याचे मुख्य आकर्षण म्हणजे माझ्या टेरेस मधून दिसणारी समोरच्या बंगल्यांची टेरेस, त्यांनी लावलेली झाडे. सर्वच आवडत होते, ज्या ज्या वेळी मी टेरेस मध्ये यायचे त्या त्या वेळेस समोरच्या बंगल्याकडे लक्ष जायचे व मीही तिकडे बघत बसायचे. टेरेसमध्ये लावलेली आंबा, चिकू, पेरुची झाडे. झाडे कशी म्हणायची ती तर मोठ्या कुंडीत लावलेली झुडपे वाटत होती, शिवाय त्यांनी लावलेली गुलाब, जाई, जुई वेली, गणेश वेल सर्वच मला भूरळ पाडत होते. आणि हो आंबा चिकूची झाडे पाहून मला वाटायचे एखादा वयस्कर माणूस उंची न वाढल्यास कसा दिसेल तसे वाटायचे आणि माझ्या या कल्पनेचे मलाच हसू आले. शेवटी न राहवून मी समोर बंगल्यामध्ये गेले.

बंगल्याचे प्रवेशद्वारात बागेत वेल होती ती सुध्दा अबोली आणि पांढरा रंग मिक्स होता. तिथून थोडी आत गेले दोन्ही बाजूला नाराळाची झाडे, आंब्याची झाडे, चिकू, पेरु नंतर पायऱ्यांच्या आसपास गुलाबाची झाडे, काटे कोरांटी, मोगरा, रातराणी वेल, गणेश वेल, आणि मला सगळ्याच फुलांची नावे माहित नव्हती आणि सगळीच झाडे फुललेली होती. आंबा वगैरे नैसर्गिक पध्दतीने वाढवलेले होते. सर्वांच्या जागा इतक्या परफेक्ट होत्या की असे वाटले जर हे झाड इथे लावले नसते तर चांगले वाटले नसते.

मी भारावून पुढे पुढे त्यांच्या घरापर्यंत कधी पोहोचले तेही कळले नाही. तेवढ्यात आतील मॅडम बाहेर आल्या आणि या या म्हणून माझे स्वागत केले. मग काय नमस्कार, चमत्कार झाले. एकमेकांची माहिती विचारली, तर त्यांचे नाव ‘देशपांडे’ असल्याचे कळले. मग त्यांनी मला त्यांचे घर दाखवले व इतक्या वेळ मला ज्याचे आकर्षक वाटायचे ‘ते’ म्हणजे शेवटी टेरेसमध्ये आम्ही आलो व तिथली झाडे कोणती आणि कशी होती हे तर मी सांगितले. पण मग अधिक चौकशी करता मला कळले की ह्या झाडांना बोन्साय म्हणतात. मिस्टर देशपांडेनी ही त्याबाबत सांगितले की, झाडांचे गुणधर्म कायम ठेऊन, झाडांची छोटणी करायची, त्याची गुणवत्ता वाढवायची, त्यांना खत घालायचे त्यांची वाढ तर करायची पण त्यांना आडवे तिडवे पसरू न देता त्यांची छोटणी करायची.

मिसेस देशपांडेना झाडाची नैसर्गिक वाढ आवडते तर मिस्टर देशपांडे यांना झाडांची आवड पण वेगळ्या प्रकारची. कशी विरुध्द आवड दोघेही जोपासत होते ? वरचेवर त्यांच्याकडे येणे जाणे होऊ लागले. जवळीक वाढू लागली. त्यावेळेस कळले की त्यांना मुलबाळ नाही. पण मिसेस देशपांडेंचा स्वभाव इतका साधा सरळ होता की, कुणीही त्यांच्या प्रेमात पडावे. शिवाय निटनेटकी राहणी, सुंदर झुळझुळीत कपडे, मोजकेच पण नाजूक दागिने, चेहऱ्यावर नेहमी हसू. मला तुम्ही म्हणाल हो हो पण खरं सांगू मला त्या फार म्हणजे फार आवडल्या. त्यांची बंगल्यात लावलेली वनराई, तसेच एका रुममध्ये असलेली लहान लहान मुलांची गडबड, त्यांचे संस्कार वर्ग, सतत त्या बंगल्यामधून लहान मुलांची वर्दळ दिसायची व एक प्रकारचा उत्साह संचारतो. तसे मी ही मधून मधून त्यांच्या मदतीसाठी जायला लागले. त्यांना मुल झाले नाही तर त्यांनी त्यांची ही उणीव मुलांना सांभाळून व अनाथांचे पालकत्व स्विकारून कमी केली असे वाटले. मी तर तीला ‘सदाफुली’ म्हणायचे व मिस्टर देशपांडेची शिस्त, एकंदरीत स्वभाव हे अनुभवून मी त्यांना ‘बोन्साय’ म्हणायला लागले. एकंदरीत

सदाफुलीचा प्रत्येक दिवस फुल उत्साहात जायचा. मला वाटायचे हिला रविवारची सुट्टी वगैरे असते की नाही ? एवढा उत्साह आणते कुठून त्यामुळे पाळणाघरात ज्यांची मुले होती ते पालक तर फारच खुष असायचे.

हळू हळू माझी मैत्री वाढत गेली. आजूबाजूंच्या मैत्रिणींमध्ये मी ही जाऊ लागले. ह्यातून अधुन मधून सिनेमाला जाणे होऊ लागले व वारंवार भेटायला मिळावे ह्या कल्पनेतून आमची भिशी सुरु झाली. पण मी आणि सदाफुली बरोबर असायचो. आम्हाला जोडगोळी म्हणूनच चिडवायचे. आम्ही आता भाजी आणण्यापासून ते कुठे मिटींग, कधी गार्डनमध्ये फिरायला लागलो. भिशी छान चालली होती आणि विशेष म्हणजे प्रत्येकीने प्रत्येक भिशीस हजर रहायचे हा अलिखित नियम सर्वजणी पाळत होत्या. आणि एकदा जे व्हायला नको तेच झाले. त्याचे असे झाले एकदा दामलेंकडे भिशी होती आणि नेमके माझ्या सदाफुलीला एक अर्जट काम होते. त्यामुळे तिच्या निरोपाप्रमाणे मी थोडी पुढे गेले आणि ती थोडी उशिरा पण परस्पर येणार होती म्हणून मी थोडी नाराजीनेच हळूहळू चालत होते. घरात जाणार तर मला मिसेस देशपांडेबद्दलची कुजबूज ऐकू आली म्हणून मी तेथेच थंबकले. बहुतेक सर्वजणी आल्या होत्या. काहींच्या आपापसात गप्पा चालू होत्या. तेवढ्यात माझ्या कानावर मिसेस नेनेंचे कुजके बोलणे कानावर पडले, 'अगं मिसेस देशपांडेंचे सर्व चांगले आहे म्हणजे दिसणे, रहाणे, स्वभाव तसे पाहता तिच्यात काही चांगले काही उणे काढायला जागा नाही पण.... पण काय नेने कुणीतरी विचारत होते. शेवटी नेने बोललीच अगं म्हणजे She is simply a showpiece. का तर तीला स्वतःचे मूल नव्हते. ते ऐकले आणि माझ्या पायाखालची जमीन सरकली. पावले जागच्या जागी घट्ट रुतली. पुढे सरकतच नव्हती. एखादी अनुपस्थित असली की काय होते, कोत्या मनाचे लोक काय बोलतात ह्या विचाराने मी भिशीला न जाताच परत घरी आली आणि माझ्या 'सदाफुलीला' हे काही कळू नये ह्यासाठी प्रयत्न करत राहिले. देवाने तिला असे दुःख का दिले याचे वाईट वाटत राहिले.....

★ ★ ★

किर्ती किरण कुलकर्णी

दुसऱ्याला मदत करणे ही आपल्याला मिळालेली सुसंधीच होय.

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

Shripad Pande

स्मॉल टॉकस् ते रोस्टिंग चा प्रवास

काही दिवसांपूर्वी मी माझ्या मुलाच्या तोंडून ऐकलं की त्याने आज त्याच्या मित्राला रोस्ट केलं. मग मला त्याचा हा रोस्ट केलं हा शब्द त्याने यापूर्वी बऱ्याच वेळा वापरला होता हे आठवलं आणि मग एक विचार शृंखलाच सुरू झाली. मग वाटलं लिहून काढावेत आपले विचार, शोधवीत याला उत्तरं.

तर आपण ज्याला हवापाण्याच्या गप्पा असं वेगवेगळं काही म्हणतो त्यालाच स्मॉल टॉक हा शब्द आहे. स्मॉल टॉक हा सर्वसाधारणपणे एखाद्या व्यक्तीशी संवाद सुरू करण्यासाठी किंवा नविन भेटलेल्या व्यक्तीला एक प्रकारे आपल्याशी आपलेपणाची किंवा मित्रत्वाची भावना निर्माण करण्यासाठी केला जातो. हा स्मॉल टॉकचा प्रवास आपण जर आपल्या आधीच्या पिढीपासून आताच्या पिढीपर्यंत पाहिला तर काहिसा असा जाणवतो. पूर्वी कुणी भेटलं की आमची आजी, आजोबा, बाबा त्यांना विचारायचे 'कोणतं गाव तुमचं?' मग ते म्हणणार, 'सातारा', 'हो का'. मग मी पण साताराचा किंवा माझी बहिण, भाऊ, काका, मावशी, अमुक तमुक तिकडचेच. मग त्या माणसाला पण लगेच हरुप यायचा, 'हो का काय नाव म्हणालात?'. मग लगेच आहो ते अमुक तमुक ह्या वाड्यात राहणारे त्यांचे तमुक आमच्या बहिणीचे मिस्टर. हो का अरे वा! आमचे तमुक तमुक बहिणीचे काका तिथेच राहतात. अरे वा! बरं झालं. ओळख झाली. सांगतो त्यांना भेटल्यावर. अशी अनेक माणसं जोडली जात होती. ह्या स्मॉल टॉक मुळे आणि अनेक गोष्टी माहित पण होत असतं जसं की तो माणूस समजा म्हणाला आहो तो तुमचा जावई असेल पण तो लबाड आहे. त्याने असं लोकांना फसवलं. तुम्ही संभाळून राहा.' किंवा चांगली बातमी देखील असे आणि अशा ह्या सगळ्यामुळे लोकं एकमेकांना बांधली जात असत आणि आडल्या नडल्याला पटकन कामी येत असत. याच्यातून अनेक विनोदही निर्माण होत असत. पण अनोळख्या जागी एखाद्या माणसाला आपूलकीचा शब्द सुध्दा आधार वाटतो.

अता अनेक उदाहरण मला आठवतात. पुण्यामध्ये मी लहान असताना खूप पाऊस आला होता. आमच्या एका आत्याच्या चुलत पुतण्याच्या घरात पाणी शिरले. आता त्याला कोणी काळा का गोरा ते पाहिलं सुध्दा नव्हतेपण त्याच्या वडिलांचा संदर्भ होता माझ्या वडिलांकडे. बस् तेवढ्या ओळखीवर दोन दिवस त्यांच कुटुंब आमच्याकडे राहिलं आणि आयुष्यभरासाठी आमचे संबंध बहिण भावासारखे झाले.

ह्या सर्व गोष्टी त्या काळात होत्या ज्या काळात फेसबुक सारख्या नेटवर्किंग साईटस् खूप प्रचलित नव्हत्या. आता आपल्याला सगळी माहिती तिथून समजते. खूप चांगली गोष्ट आहे पण एक विचार असाही येतो मनात, की दिसतं तस नसतं म्हणून जग फसत. काही लोक आपली खोटी माहिती देतात आणि त्यातून बरेच गुन्हे घडतात.

याहीपेक्षा एक गोष्ट अशी जाणवते की अशा ठिकाणी इतकी लोकांची गर्दी असते. प्रत्येकामध्ये एकमेकांशी एक स्पर्धा सुरू होते. Attention gain हा एक इंग्रजी शब्द त्याला अगदी चपखल बसतो आणि त्या साठी आजची पिढी आपली संस्कृती सोडून वागायला सुरुवात करते.

म्हणजे समजा एखाद्या व्यक्तीने असं काही लिहिलं मी पाहिलेला समुद्र. तर कुणीतरी सहजच लिहीतो तो डूब जा! मग सगळ्यांचे हसण्याचे आणि अनेक प्रकारचे Emoji येतात. बर जो माणूस ही प्रतिक्रिया देतो तो कदाचित या माणसाला ओळखत सुध्दा नसतो.

पण प्रतिक्रिया देणाऱ्या स्वतःची हवा करण्यासाठी आतूर असतो. आणि काय सांगतो कसा रोस्ट केला. ह्या गोष्टी स्वतःच्या मित्र मैत्रिणीबरोबर सुध्दा सर्रास करतात.

जेव्हा मी याचा विचार खोलात केला तेव्हा मला असं वाटलं असं आपल्या हिंदू संस्कृतीत कधीच सांगितलं नव्हतं.

आपल्याला केरसूणीची सुध्दा पूजा करण्याची शिकवण दिली गेली आहे मग कसला हा खोटा अभिमान. आणि मग माझ्या मनात असा विचार आला की पूर्वी आपल्या घरी आजुबाजूला आपण जेव्हा एखाद्या खडूस काकूंना किंवा व्यंग असलेल्या व्यक्तीला जर त्रास दिला तर आमचे मोठे आम्हाला शिक्षा करायचे. आमची कधीच हिम्मत नव्हती कुणालाही काही वाटेल तसं बोलण्याची त्यामुळे नाती टिकून राहायची.

पण हि पिढी जर अशी स्वतःच्या छोट्याशा Attention gain साठी माणसं तोडत सुटली तर एकटी पडतील का ?

★ ★ ★

सिमंतीनी पुराणकर

जी लोक कणखर असतात ती मनानेही तितकीच सुंदर असतात.

व्यक्ति विशेष

Er. Amod kumar Duraphe (S/O Late. Shri K.G. Duraphe.) is from Bhopal City (M.P.). He is one of our Sanstha Trustees and his contribution, suggestion and ideas are very helpful for the growth and improvement in various activities undertaken by the Sanstha. He is very highly qualified. His educational qualification are Diploma in civil engineering B.E Civil, M.Tech. (found.) , MBA (finance) .final year. He is working as an Assistant Engineer (Bhawan) MPPWD Raisen. He has supervised the construction

of more than 150 buildings constructions which are costing from 50 lacs to 3000 lacs. His hobbies are sketching, painting, Sculptures, astrology, has played cricket in the PWD team. His residential address is 84 Deepak society chuna bhatti kolar road Bhopal, 462-016.

★ ★ ★

" सेंटर फॉर एक्शन रिसर्च एण्ड एज्युकेशन संचलित "
" निरामय " पुनर्वसन केंद्र
(व्यसनाधीन लोकांसाठी उपचार केंद्र)
(कुमारवयीन मुलांसाठी प्रकल्प)

तुमचा कुमारवयीन मुलगा व्यसनात अडकला आहे का ?

- 1) खूप वेळ घरा बाहेर असतो का ?
- 2) बघायला वेळ बायलूम / टॉयलेट मध्ये काढतो का ?
- 3) वैयक्तिक स्वच्छता पाळू शकत नाही का ?
- 4) रातत पंगलेला (झोपलेला) असतो का ?
- 5) त्याच्या बॅगेत काही तरी वेगळे पदार्थ मिळतात का ?
(उदा. गवतासारखा / ज्वारीच्या चिंतासारखा दिसणारा पदार्थ)
- 6) शाळेत / कॉलेजमध्ये गैरहजर राहतो का ?
- 7) अभ्यासातले लक्ष्य उठाले आहे का ?
- 8) छोटे बोलण्याचे प्रमाण वाढले आहे का ?

अशी मुले कदाचित कुठल्यातरी ऑप्ली पदार्थांचे सेवन करत असण्याची शक्यता आहे. त्यांच्यासाठी तहा लोकांकडून मानसोपचार मिळण्याची सोय निरामय उपचार केंद्रात होऊ शकते.

उपचार कालावधी: 04 आठवडे
संपर्क: अनुराधा करकरे | 020 - 29911886
घरा: 442, शनिवार पेठ, हंसवनीस बळक, पुणे - 30
www.cfarepune.org

" ज्या लोकांना व्यसन सोडायची इच्छा आहे पण जमत नाही "
अशा लोकांसाठी
" निरामय " पुनर्वसन केंद्र
(सेंटर फॉर एक्शन रिसर्च एण्ड एज्युकेशन संचलित)

उद्दिष्टे:

1. व्यसनाधीन व्यक्तींसाठी शास्त्र शुद्ध पद्धतीने उपक्रम राबविणे.
2. व्यसनाधीन व्यक्तींना जीवनविषयक वेगळ्या दृष्टिकोनाची ओळख करून देणे जेणेकरून ते पुन्हा एकदा समाजाच्या मुख्य प्रवाहात येऊ शकतील तसेच अर्धपूर्ण व सफूस आयुष्य जगू शकतील.

"निरामय" केंद्राची वैशिष्ट्ये

- 1) शास्त्र शुद्ध निवासी कार्यक्रम
- 2) सक्तीचा प्रवेश नाही
- 3) व्यसन सोडण्याची इच्छा असणा-यांनाच प्रवेश
- 4) लाभार्थ्यांना जबरदस्ती उन्हात आणण्यात येणार नाही
- 5) प्रत्येक महिन्याच्या 2व्या रानिवासी पालक सभा असणार आहे
- 6) नैसर्गिक / कौटुंबिक आणि गटसमुपदेशन
- 7) अल्कोहोलिक ॲनॉनिमस संस्थेच्या तत्त्वज्ञान व साहित्याचा वापर

उपचार कालावधी: दोन महिने निवासी उपचार
भाषा: हिन्दी, मराठी, इंग्लिश

"उपक्रम योग्य पद्धतीने चालवण्यासाठी प्रोफेशनल टीम तसेच व्यसनातून बाहेर पडलेले कार्यकर्ते कार्यरत असणार आहेत."

संपर्क: अनुराधा करकरे | 020 - 29911886
घरा: 442 शनिवार पेठ, हंसवनीस बळक, पुणे - 411030
www.cfarepune.org

Electrical Safety Audits &
Thermography Study

Health & Safety Audits

Safety Awareness Program

Fire Audits, Mock Drills,
Form B and Fire extinguisher
refill and installation

"Safety is not just
a choice; it's our
responsibility."

Join us in making safety a priority

Shailesh Mahashabde
7820915441, 9875581187

बावधन ज्येष्ठ नागरिक संघास हार्दिक शुभेच्छा !

संपर्क - बाळू ढाकणे

संपर्क - ९६९९७९४३७३

अंजना व्हेजिटेबल्स्

आमचे येथे रोज स. ८ ते ९ व

सायं. ५ ते ८ वाजेपर्यंत

फ्रेश ताज्या व फळे वाजवी दरात मिळतात.

पत्ता - एल्.एम.डी. चौक, बावधन, पी.एन.जी. बँकेसमोर

Dipak Khandewal
9767867979

Sheweta Khandewal
9403760111

Radhe Krishna
Driving School

पं. बळवंत पुराणिक

पुराणिक ज्योतिष कार्यालय

वैवाहिक, आर्थिक, कौटुंबिक समस्या,
विदेश यात्रा, रत्नधारण इत्यादी सर्व प्रश्नांचे निवारण करण्यासाठी
अचुक उपाय सांगणारे पं. बळवंत पुराणिक
बी 162, आदर्श कॉलनी, होशंगाबाद रोड, भोपाळ (म.प्र.)
मो.: 9407278132

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

Ashok Virkar

❖ सुविचार ❖

आध्यात्मिक उन्नती होईपर्यंत माणूस
केवळ बाल्यावस्थेतच असतो.

दुःख नाशासाठी पवित्र जीवनाचे
आचरण करा.

नेतृत्व गुण विकसित करण्यासाठी
आज्ञाधारक व्हा.

तुमची तत्व तुमची खरी मार्गदर्शक
असतात.

जी लीक कणखर असतात ती
मनानेही तितकीच सुंदर असतात.

Srushtimarg Sanstha
With best compliments from

श्री वसंत व सौ. नम्रता देशपांडे

SRUSHTI MARG SANSTHA

8378949355@mahb

ALL-IN-1 QR CODE

सृष्टीमार्ग संस्था

पुणे, आकुर्डी, बावधन, भोपाळ

Regd. No. Mah/275/2014/Pune | Trust Regd. No. F/45958/P

देणगीदार, जाहिरातदार, सर्व कार्यकर्ते आणि शुभेच्छुक या सर्वांचे मनस्वी आभार.

सृष्टीमार्ग संस्था, यांचे विक्रीसाठी उपलब्ध असलेले साहित्य आणि डीव्हीडी

१. सृष्टीमार्ग २. सण पर्यावरण साजिरे ३. निसर्ग मिमांसा ४. मानवपर्व

५. The Resemblance ६. डीव्हीडी सृष्टीमार्ग (हिन्दी)

७. मानवपर्व - ऑडीओ सीडी ८. निसर्गवाणी पत्रिका

रजि. कार्यालय : ०३, नक्षत्र अपार्टमेंट, विवेकनगर, आकुर्डी, पुणे - ४११ ०३५.

www.srushtimarg.org E-mail : srushtimarg14@gmail.com

Srushti Marg Sanstha is a great initiative taken with the aim of preserving our nature and environment. The activities like Tree Plantation, Sanskar Shibir and Cleanliness drive conducted by Shrushti Marg Sanstha are definitely towards development of nature and important in today's world. We are very happy to be a part of it in some way.

Thank you.

With best regards and compliments -

OM ATHARVA INDSTRIES

**Manufactures of Precise and
Engineered Sheet Metal Components**

Plot No. PAP/A-5/9, Opp. Mahindra Gate No. 2, Near MIDC Fire Station,
MIDC, Chakan Phase IV, Nighoje, Pune - 410 501

E-mail : ishwarladdha@omatharva.com

Mob.: 9765494451

GIRNAR®

MY CHAI MY TIME

१ कर्टिंग
चाय
हो जाए!!

खोलिए

सिर्फ गरम
पानी मिलाएं

कर्टिंग चाय का
आनंद लीजिए

*कॉफी भी उपलब्ध